

Tartu Ülikool
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Rakenduslingvistika osakond

Eituse väljendamine eesti ja vene keeles
vene keele rahvuskorpuse materjali põhjal

Magistritöö

Aleksandra Lašina

Juhendaja Raili Pool

Tartu 2018

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Kontrastiivne keeleuurimine	5
2. Eitusviisid eesti ja vene keeles.....	10
2.1. Eitusviisid eesti keeles	10
2.2. Eitusviisid vene keeles	24
2.3. Vahekokkuvõte (Tabel 4).....	32
3. Tõlkimine ja tõlkestrateegiad	33
4. Venekeelsete eituspartiklite <i>he</i> , <i>hu</i> kasutamine koos erinevate sõnaliikidega ja nende eestikeelsete tõlkevariantide liigitus vene keele rahvuskorpuse materjali baasil.....	35
4.1. Vene keele rahvuskorpus	35
4.2. Eituspartiklid <i>he</i> ja <i>hu</i> koos verbidega	37
4.2.1. Vahekokkuvõte	52
4.3. Eituspartiklid <i>he</i> ja <i>hu</i> koos nimisõnadega.....	53
4.4. Eituspartiklid <i>he</i> ja <i>hu</i> koos omadussõnadega	56
4.5. Eituspartiklid <i>he</i> ja <i>hu</i> koos asesõnadega.....	59
4.6. Eituspartiklid <i>he</i> ja <i>hu</i> koos määrsõnadega	62
4.7. Eitavad predikatiivid <i>нет</i> , <i>нельзя</i> , <i>невозможно</i>	65
4.8. Eituspartiklid <i>he</i> ja <i>hu</i> koos teiste sõnaliikidega	69
Kokkuvõte	72
Kirjandus	74
Summary	78

Sissejuhatus

Käesoleva magistritöö teemaks on kontrastiivne analüüs, tõlkimine ja tõlkestrateegiad, eituse väljendamine eesti ja vene keeles ning vene keele eituse tõlkevasted eesti keeles vene keele rahvuskorpuse paralleelkorpuse põhjal. Eitus ehk negatiiv kirjeldab subjekti ja predikaadi seost ning väljendab keeldu (nt *Ära tee rumalusi!*) või asjaolude ümberlükkamist (nt *Täna ajalehed ei ilmu*).

Magistritöö teema valisin praktilisest huvist, sest emakeelena räägin vene keelt, eesti keelt olen õppinud ülikoolis. Õppimise käigus võrdlesin kogu aeg eesti ja vene keelt ning mõtlen, et ka teistele on selline kõrvutamine kasulik.

Töö uurimismaterjaliks on valitud üks venekeelne ilukirjanduslik teos – Sergei Dovlatovi romaan "Компромис" ja selle romaani tõlge eesti keelde (eestikeelne pealkiri "Kompromiss", tõlkijad Vilma Matsov ja Lembe Hiedel) –, mis on esitatud vene keele rahvuskorpuse paralleelkorpuses (Национальный корпус русского языка <http://www.ruscorpora.ru/search-para-et.html>). Teosest on otsitud venekeelsed laused eitussõnadega *не* ja *ни* ning predikatiivid *нет*, *нельзя*, *невозможно*. Lausepaare on võrreldud ja analüüsitud vene-eesti keelesuunal. Töö meetod on kontrastiivne analüüs.

Töö eesmärgiks on kirjeldada kontrastiivse keeleuurimise võimalusi ja eituse väljendamist eesti ja vene keeles, nimetada põhilised eituse väljendusviisid eesti ja vene keeles, anda ülevaade tõlkimise ülesandest ja tõlkestrateegiast, leida näiteid eitusega vene keele rahvuskorpuse vene-eesti paralleelkorpusest ning rühmitada neid, kontrastiivse analüüsi abil selgitada, kuidas tõlgitakse partiklid *не* ja *ни* koos erinevate sõnaliikidega ja predikatiivid *нет*, *нельзя*, *невозможно* vene keelest eesti keelde, andmete baasil teha järeldusi, missuguseid võimalusi pakub eesti keel vene keele eituse tõlkimiseks.

Magistritöö käigus püütakse leida tõestust järgnevatele hüpoteesidele:

- vene keeles on rohkem võimalusi kasutada eitavat partiklit erinevate sõnaliikidega kui eesti keeles;

- tõlkija eelistab kasutada tõlkeprotsessis samu grammatikakonstruktsioone, mis on originaaltekstis, kui nad on keeles olemas; kui vastav struktuur puudub, siis otsitakse semantiliselt võimalikult lähedane konstruktsioon;
- vene keeles kasutatakse lausetes rohkem eitust kui eesti keeles.

Magistritöö koosneb sissejuhatusest, põhiosast, mis jaguneb neljast peatükiks, ja kokkuvõttest. Esimeses peatükis vaadeldakse kontrastiivse grammatika uurimisobjekti ning kirjeldatakse eesti ja vene keele kontrastiivse uurimise ajalugu. Teine peatükk on jagatud kaheks allpeatükiks: esimene – eitusviisid eesti keeles, kus antakse ülevaade eituse väljendamise viisidest eesti keele grammatikas ja teine – eitusviisid vene keeles, kus kirjeldatakse, kuidas saab väljendada eitust vene keeles. Kolmandas peatükis antakse ülevaade tõlkimisest, nimetatakse tõlkestrateegiad. Neljas peatükk on praktiline, siin vaadeldakse, kuidas venekeelsed eituse näited on tõlgitud eesti keelde. Neljas peatükk on jagatud seitsmeks allpeatükiks (eituspartiklid *не* ja *ни* koos verbide, nimisõnade, omadussõnade, asesõnade, määrsõnadega, predikatiivid *нет*, *нельзя*, *невозможно* ja muud juhud, kus esineb eitus eraldi sõnana).

1. Kontrastiivne keeleuurimine

Võrdlev keeleteadus jagatakse kaheks rühmaks: diakrooniline ja sünkrooniline. Diakroonilisse keeleteadusesse kuulub võrdlev-ajalooline ehk komparatiivne keeleteadus, mis uurib keeltevahelisi suhteid ja keele muutumist läbi ajaloo. Sünkrooniline keeleteadus uurib keelt ajahetkel muutumatuna. (Järventausta 2013: 96–97)

Kontrastiivne (funktsionaal-kontrastiivne) grammatika tegeleb kahe või enama keele struktuuri sünkroonilise kõrvutamise, keeletasandite võrdlemise, sarnasuste ja erinevuste kirjeldamise ja süstematiseerimisega, keeli geneetiliselt ja tüpoloogiliselt grupeerimata. Erilist tähelepanu pööratakse keelte süntaksile ja morfoloogiale. (Järventausta 2013: 96; Päll jt 1962: 11) Kontrastiivse grammatika põhiprobleemiks on vaadeldavate keelte võrdluseks sobiliku aluse leidmine: kõrvutamine eeldab võrdlusalust, millest lähtudes saab erinevusi esile tuua (Järventausta 2013: 104–108). Kontrastiivse grammatika keskmes on kontrastiivanalüüs ehk keelte allsüsteemide süstemaatiline kõrvutamine (Järventausta 2013: 102). Võrrelda on võimalik erinevaid keeli, vaatamata nende sugulusele, tüpoloogilisele sarnasusele ja keelekontaktidele (Järventausta 2013: 96). Tavaliselt on võrdlemine suunatud kas semasioloogiliselt (vormist funktsioonile, tähendusele) või onomasioloogiliselt (funktsioonilt, tähenduselt vormile) (Külmoja 2003: 173). Kontrastiivse analüüsi eesmärgid jagatakse teoreetilisteks ja rakenduslikeks. Teoreetiline suund võtab mingi kõrvutatavate keelte ühise joone ja vaatab seda nähtust keeltes; rakenduslik suund lähtub mingist nähtusest ühes keeles ja vaatab seda teises keeles, eelkõige keeleõpetuslikul eesmärgil. (Chesterman 1998: 40) Kontrastiivne analüüs on lähemalt seotud deskriptiivse ehk kirjeldava keeleteadusega – keelte omavaheliseks võrdlemiseks on vaja keeli enne kirjeldada (Krzyszowski 1990: 10).

Esimeseks kontrastiivse grammatika uurimuseks on 1902.a ilmunud Jan Baudouin de Courtenay slaavi keelte võrdlev grammatika *”Сравнительная грамматика славянских языков в связи с другими индоевропейскими языками”*. Edasi arendas kontrastiivset grammatikat Praha koolkond. Praha koolkonna keeleteadlaste arvates

võivad keeltevahelised sarnasused olla tingitud nii tüpoloogilistest teguritest (universaalid) kui ka keelekontaktidest. Praha koolkond uuris keelt sünkrooniliselt. (Häkkinen 1987: 5–6)

Pärast II maailmasõda tekkis huvi kontrastiivse grammatika vastu ka Ameerikas, kus eesmärgiks oli saavutada paremaid tulemusi võõrkeeleeõpetuses ning võimalike raskuste ja vigade ennustamine. Zellig Harris rakendas transformatsioonigrammatikat (ingl *transfer grammar*, sm *siirtokielioppi*), kus õpitava keele nähtused transformeeritakse emakeelde. Charles Fries (1945: 9) sõnastas esimesena hüpoteesi: keeleõppe tulemusi parandaks oluliselt õppija emakeele ja õpetatava keele teadusliku kirjelduse kõrvutamine. Arvatakse, et emakeele ja õpetatava keele süstemaatiline võrdlemine aitab vigu vältida, see hüpotees sai kontrastiivse grammatika rakendusliku suuna aluseks. Keeleteadlane Robert Lado lihtsustas 1957. aastal Friesi hüpoteesi raamatus “Linguistics across Cultures”, kus ta kirjutas, et vigu ja raskusi saab kontrastiivanalüüsi abil seletada, ent mitte täielikult ära hoida, kuid kirjeldada, võrreldes õpitavat keelt süstemaatiliselt õpilase emakeelega. (Häkkinen 2007: 18; Jartseva 1981: 6)

Kontrastiivses analüüsis on kaks aspekti: psühholoogiline ja lingvistiline. Kontrastiivse analüüsi psühholoogiline aspekt põhineb biheivioristlikul teoorial (õppimine toimub ainult assotsiatsioonide või seoste loomisega oma kogemuste või käitumise vahel) ning psühholoogilised põhjendused on esitatud *kontrastiivse analüüsi hüpoteesi* kujul, kus eristatakse tugevat ja nõrka vormi. Tugeva vormi pooldajad arvasid, et on võimalik kõiki teise keele vigu õpitava keele ja õpilase esimese keele erinevuste kindlaks tegemise abil ennustada. Nõrga vormi kohaselt on lähtekeelel vähem mõjukas roll ning kontrastiivse analüüsi abil võiks kindlaks teha, missugused vead tekivad interferentsi tulemusena. Kontrastiivse analüüsi lingvistilise aspekti järgi peab toetuma universaalsetele kategooriatele, mida erinevates keeltes käsitatakse lingvistiliselt erinevalt. (Ellis 1985: 24–26, viidatud Pool 2005: 10–12 järgi)

Kontrastiivsel analüüsil on lähedane kokkupuude ka tõlketeadusega. Tõlge pakub kontrastiivsele analüüsile ainet ning kontrastiivne analüüs annab seletusi tõlkeprobleemidele. Nii kontrastiivset analüüsi kui tõlketeadust seovad omavahel tugevalt korpusuuringud ning kontrastiivsed korpuseanalüüsid. Korpusematerjalide

põhjal võib kontrastiivse uurimisega selgitada, millistel eri viisidel on teatud keelenähtus tõlgitud või kuidas seda on võimalik tõlkida teise keelde. (Hoey, Houghton 1998: 46–48; Granger 2003: 25, viidatud Järventausta 2013: 126 järgi)

Eesti ja vene keele kontrastiivne uurimine sai alguse Teise maailmasõja järel, see arenes välja vajadusest õpetada vene keelt eesti tudengitele. 1960. aastate alguses ilmusid artiklid sellistelt autoritelt nagu K. Bachman, T. Mirnikov, H. Heiter. Nende töodes on kirjutatud vene keele õpetamise metoodika väljatöötamisest, lähtudes kahe keele spetsiifikast. (Külmoja 2003: 173) Esimene eesti ja vene keelt võrdlev grammatika, E. Pälli, E. Totseli ja G. Tukumtsevi “Eesti ja vene kõrvutav grammatika“, ilmus 1962. aastal. See raamat oli kirjutatud õpetajate ja üliõpilaste jaoks. (Päll jt 1962: 7) 1966. aastal ilmus veel A. Mölder “Eesti ja vene keele kõrvutav grammatika“, mis oli mõeldud vene ja eesti keele õpetajaile (Külmoja 2003: 174).

Eesti ja vene keele kõrvutamise tegeldi ka leksikograafia alal (1966. a ilmus A. Reitsaku “Vestlusi vene ja eesti keeles“, 1973. a õppesõnastik “Valimik vene sünonüüme eestikeelsete vastetega“, 1984. a ilmus “Eesti-vene õppesõnastik“, 1981. a kaitses A. Pihlak kandidaaditöö “Vene-eesti aktiivse suunitlusega sõnaraamatute koostamise põhimõtteid (faktitiivverbide materjalil)“, 1984. a ilmus TA Keele ja Kirjanduse Instituudi keelekontaktide sektoris koostatud “Vene-eesti sõnaraamatu“ I köide; 1982.–1985. a ilmus paralleelselt kolm vene ja eesti leksika ja grammatika kõrvutamisele pühendatud kogumikku), sõnavara alal (A. Õim kaitses 1981. a kandidaadikraadi “Sõnade semantilisest struktuurist tõlkesõnaraamatutes“, 1985. a tegeles H. Laasi temaga “Ühiskondlik-poliitilisest sõnavarast“, H. Pärn kirjutas 1987. a ka doktoritöö pealkirjaga “Ainsuslikud nimisõnad vene ja eesti keeles“) ja fraseoloogia alal (E. Vaigla kirjutas artikli 1994. a “Isiku iseloomustus eesti ja vene mitesomaatilises fraseoloogias“). (Külmoja 2003: 174; Langemets 2003: 119, 129–134)

1990. aastatel oli eesti ja vene keele kontrastiivse uurimise keskpunktiks kahe keele grammatika, kuid uuriti ka sõnavara. Uueks uurimisvaldkonnaks sai vene diasporaa keel Eestis, kuidas ta talitleb teise keele ja kultuuri keskel. Murrete kohta kirjutas O. Burdakova 1998. a magistritöö eesti laenudest Peipsi lääneranniku vene murretes, eesti keele grammatika mõjust murretele kirjutas I. Külmoja (2004). Ants Pihlak ja Pille

Eslon uurisid kahe keele grammatikanähtusi, koos kirjutasid nad raamatu verbi ajast ja aspektist (Eslon, Pihlak 1993). Ants Pihlak (1989) kirjutas uurimuse kahe keele tegumoe, vene keele prefiksaalsetest ja eesti perifrastilistest tegevuslaadidest, refleksiividest keeles. Pille Eslon on uurinud infinitiivi ja selle funktsioone vene ja eesti keeles, käsitlenud verbifraasi ja -valentsi, analüütiliste verbide grammatikaliseerumist ning koostanud palju õppevahendeid ja vene-eesti sõnaraamatu. (Külmoja 2003: 175)

Alates 1992. a on Tartu Ülikoolis vene keele õppetoolis kaitstud palju magistri- ja doktoritöid, milles käsitletakse eesti ja vene keelt kontrastiivse grammatika vaatenurgast. Näiteks kaitses Enn Veskimäe magistritöö “Vene-eesti sõnaraamatute osa eesti sõjandusterminoloogia kujunemises ja arenemises” (1992), Tatjana Trojanova magistritöö “Vene ja eesti artefaktide nimede polüseemia” (1998) ja doktoritöö “Inimkeskne metafoor eesti ja vene keeles. Nimisõna” (2003), Olga Burdakova magistritöö “Läänemeresoome laensõnad Pepsiaärsetes vene murretes” (1998), Valentina Štšadneva doktoritöö “Diskursiivselt verbaliseerimata lausungi komponendid” (2000). Natalja Karasjova on kirjutanud magistriväitekirja “Partiklite *просто* ja *только* funktsionaal-semantilised iseärasused” (2003) ja Jelena Sidorova magistritöö “Eituse väljendamine tänapäeva vene keeles” (2003). (Külmoja 2003: 179–180) J. Sidorova magistritöö on võetud ka käesoleva magistritöö allikate hulka, Vitali Belobrovstsev on kaitsnud TPÜs magistritöö “Перевод юридических текстов с эстонского языка на русский: особенности переходного периода” (2002). Elena Ivanova kaitses Tartu Ülikoolis oma magistritöö “Eesti umbisikulise tegumoe vormide tõlkest vene keelde” 2013. aastal ning samal aastal kirjutas Karina Koitu magistritöö “Metafoori moodustamise spetsiifika naissugu nimetavates sõnades eesti ja vene noorte slängis”.

2003. aastal kirjutasid I. Külmoja, E. Vaigla ja M. Soll praeguseni kõige uuema eesti ja vene keele kontrastiivse grammatika “Краткий справочник по контрастивной грамматике эстонского и русского языков”, selle töö eesmärgiks oli koostada abimaterjal õpetajatele (Külmoja jt 2003).

Praegu tegelevad Tartu Ülikoolis eesti-vene kontrastiivse grammatikaga slavistika ja rakenduslingvistika osakonnad. Kaitstakse bakalaureuse- ja magistritöid, kus uuritakse eesti-vene kontrastiivgrammatikat.

Eesti keele võõrkeelena osakonnas on kirjutatud mitmeid bakalaureuse- ja magistritöid, mis on tehtud eesti-vene kontrastiivse analüüsi alusel. Nende tööde uurimisobjektiks on võetud kolm põhilist keeleteaduse haru: morfoloogia, süntaks või semantika. Nende tööde uurimustel on sageli pedagoogiline suunitlus, eesti ja vene keele grammatika võrdlemise eesmärgiks on pakkuda tuge ja keelte võrdlusel põhinevat infot eesti keele kui võõrkeele õpetajatele, kes õpetavad eesti keelt venelastele. Sageli kuulub kahe keele grammatika kontrastiivne võrdlemine ühe peatükina nendesse bakalaureuse- ja magistritöösse, kus uuritakse venekeelsete õppijate vigu eesti keeles. Tõlkel põhineva uurimuse aluseks võetakse eesti- või venekeelne originaaltekst ja selle teksti tõlge (vastavalt vene või eesti keelde) ning võrreldakse, kuidas on tõlgitud mingi keelevorm teise keelde.

2. Eitusviisid eesti ja vene keeles

Jaatav ja eitava kõneliik väljendavad suhete laadi tegelikkuse ilmingute vahel (Oljhova 2004: 7). "Eitus on lause tähenduskomponent, mis kummutab mingite juba sõnastatud või mõeldavate asjaolude tõlevastavuse (1), keelab mingi juba toimiva või mõeldava tegevuse (2)," niisuguse eituse määratluse annab "Eesti keele grammatika" II osa (EKG II 1993: 155). Eituse semantika on eesti ja vene keeles sarnane, kuigi grammatilised väljendusviisid on erinevad.

(1) Täna ajalehed *ei ilmu*.¹ (EKS, 181)

(2) *Ära tee* rumalusi! (EKS, 181)

Eesti ja vene eitavad laused moodustavad kaks allrühma: üldeitavad laused (ve *общеотрицательное предложение*) ja erieitavad laused (ve *частноотрицательное предложение*).

2.1. Eitusviisid eesti keeles

Eesti keele grammatika võimaldab väljendada eitust verbi eitava kõneliigi (*ei taha*), eitavate pronoomenite (*mitte keegi*) ja proadverbide (*mitte iialgi*), eitav-antonüümiseerivate prefiksate *eba-* ja *mitte-* (*ebateaduslik*), *tu-*sufiksi, *matu-*vormi (*võimatu*) ja abessiivi ning supiini abessiivi (*kirjeldamata*) abil. Süntaktiliselt võivad ühes ja samas lauses esineda kõik võimalikud kombinatsioonid. (EKG II 1993: 155)

Eitus jaguneb kaheks rühmaks: üldeitus (*lauseeitus*) ja erieitus (*fookustatud* ehk *moodustajaeitus*) (EKK 2007: 466; EKG II 1993: 155, 160).

Üldeitus ehk lauseeitus eitab kogu lauset tervikuna ja vormistatakse eituspartiklite *ei* või eitava abiverbi *ära*, *ärge* ja öeldisverbi eitusvormide abil (EKK 2007: 466). *Ei*-eitust nimetatakse **üldeituseks** ja lauseid, kus esineb niisugune eitusviis, **üldeitavateks lauseteks** ehk **üldeituslauseteks** (3). Ajalooliselt on partikkel *ei* eitusverbi ainsuse 3. pöörde vorm, praeguseks on eitussõna *ei* kaotanud kõik oma verbiomadused ning

¹ Lausenäidete järel olevad allikaviited on esitatud lühendatud kujul, ilma aastaarvudeta.

tavaliselt normaaljuhul lauses paikneb öeldisverbi ees. On erijuhtumeid, kus *ei* on lause algul ning eituse fookus on subjekt või muu lauseliige.

(3) Ma homme *ei tule*. - *Ma *ei* homme *tule*. (EKS, 182)

Ära-eitust nimetatakse **keeluks** ja lauset *ära*-eitusega **keeldlauseks**, keeldlause käsitus kuulub käsklause juurde (4). Võrreldes eituspartikliga *ei* võib muutuv eitusabiverb *ära* olla põhiverbist lahutatud muude sõnadega (5). (EKG II 1993: 155; EKS 2017: 181–182)

(4) *Ärge kõndige* murul! (EKG II, 155)

(5) Seda ei ole, et kuulge, *ärme* täna proovi *teeme*, ei viitsi! (EKS, 184)

Eriti tihti ja kõige puhtamal kujul esineb üldeitus vastuslausena üldküsimusele (6). Vastuslause, mis koosneb ainult verbi eitava kõne vormidest, on üldeitavatest vastusvariantidest kõige neutraalsem ning markeerimata.

(6) Kas Jaan on kodus? – *Ei ole*. (EKG II, 156)

Teised vastuslause üldeitusega:

- eitussõna kordumine (7a);
- küsilause mõnede või kõigi elementide kordamine (7b);
- eitussõna üksinda kasutamine (7c);
- nende võimaluste kombinatsioon (7d);
- juhul kui kõik lauseliikmed on millegi poolest markeeritud (7e).

(7) a) *Ei, ei ole*.

b) *Ei ole* kodus. Jaan *ei ole* kodus.

c) *Ei*.

d) *Ei, ei ole* kodus.

e) *Ei* mina Vidrikut *tunne*. (EKG II, 156–158)

Kõik üleval nimetatud vastuslause võimalused on millegi poolest markeeritud, ainult verbi eitava kõne vormidest koosnev vastuslause üldküsimusele on markeerimata. (EKG II 1993: 156)

Üldeitus esineb ka täislausetes (ehituselt täielik lause, mis väljendab terviklikku mõtet). Võrreldes jaatava täislausega on üldeitaval lausel kommunikatiivsed rakendusvõimalused märgatavalt kitsamad, eitav lause on tihedamalt seotud konteksti ja kõnesituatsiooniga ning tavaliselt ei sobi teksti sissejuhatuseks (8). (EKG II 1993: 158)

(8) Mõned inimesed *ei jälgi* pühapäeviti rõdult binokliga naabrite tegevust. (EKG II, 158)

Üldeitaval lausel on rida konkreetseid vormipiiranguid, mis puudutavad normaalseid lauseliikmeid:

- Üldeitav eksistentsiaallause (ehk olemasolulause on mittenormaallause ehk markeeritud lausetüüp, mis esitleb kuulajale uusi osalisi või situatsioone) nõuab tingimata partitiivset subjekti (9).

(9) Peetril *on suvila*. – Peetril *ei ole suvilat*. (EKG II, 158)

- Üldeitus nõuab partitiivobjekti, tühistades jaatava lause objektivahelduse võimaluse (10).

(10) Peeter *ostis suvila*. – Peeter *ei ostanud suvilat*. (EKG II, 159)

- Üldeitus mõjutab ka sihitisekändelisi kvantumimäärusi, nõudes partitiivi ja välistades nominatiivi ja genitiivi (11). (EKG II 1993: 158–159; EKS 2017: 184–185)

(11) *Ootasime tunnikese*. – Me *ei oodanud* tunnikestki. (EKG II, 159)

On vaja märkida, et grammatiline eitus ei oma mitte alati semantiliselt eitavat tähendust, näiteks eesti keeles võib grammatilise vahendina palve edastamiseks kasutada küsimuse vormi ja tingivas kõneviisis eitavas kõneliigis (12) (Metslang 2004: 252).

(12) *Kas te ei võiks mulle soola ulatada?* (Metslang 2004: 252)

Erieituse ehk fookustatud ehk moodustajaeituse moodustavad eitavad sõnad *mitte* või *ei* ja pronoomenid *keegi*, *miski*, *mingi*, *mingisugune*, *ainuski* ~ *ainsamgi* ~ *ainumaski*, *ükski*, *üksainuski* või proadverbid *kuskil* ~ *kuskile* ~ *kuskilt*, *iialgi* ~ *ealeski* ~ *ilmaski*, *kuidagi*, *sugugi* (EKG II 1993: 160; EKS 2017: 190–191). Erieituse mõjualas

on üksnes lause moodustaja, fookustatud eitusest ei olene verbi jaatav või eitav vorm ning seda vormistatakse ainult moodustaja juures. (EKS 2017: 190)

Eesti keeles on kolm moodustajaeituse väljendamise varianti:

- 1) öeldisverb obligatoorselt eitavas vormis ja partiklit *mitte* ei kasutata (siin võib eitust markeerida sõnajärgiga, rõhu saab algusse või lõppu asetatud moodustaja) (13);
- 2) öeldisverb eitavas vormis koos partikliga *mitte* (vastandava fraasiga sidesõna *vaid* abil saab markeerida eituse fookust) (14);
- 3) öeldisverb jaatavas vormis ja eitus on fookustatud partikliga *mitte* (15), kui fookus on eespool öeldisverbi, siis kasutatakse ainult verbi eitavas vormis (Erelt 2013: 155–156; Kitsnik 2007: 28; Sang 1983: 29–32).

(13) Eile hommikul *ei kirjutanud* ma sulle kirja, *vaid* luuletust.

(14) Eile hommikul *ei kirjutanud* ma sulle *mitte* kirja, *vaid* luuletust.

(15) Eile hommikul *kirjutasin* ma sulle *mitte* kirja, *vaid* luuletuse. (Kitsnik: 28)

Erieitus esineb ka kõige puhtamal kujul eriküsilause erieitavates vastuslausetes (16) (EKG II 1993: 160).

(16) Kes siin käis? – *Mitte keegi*. Kus sa käisid? – *Mitte kuskil*. Keda sa kardad?
– *Mitte kedagi*. (EKG II, 160)

Erieitus esineb ka erietavates täislausetes (17) (EKG II 1993: 161–162).

(17) Ma *ei ole* Hiinas käinud. Jaan *ei karda* Peetrit. (EKG II, 162)

Eitavad verbivormid

Verbi eitav kõneliik hõlmab kõiki kõneviise isikulises ja umbisikulises tegumoes (EKG II 1993: 155). Eitavad verbivormid kuuluvad üldeitusesse ning neid kasutatakse öeldisena (Kitsnik 2007: 32).

Eitust vormistab muutumatu eituspartikkel *ei* ja verbi eitusvorm, harilikult liitvorm. Verbi eitusvorm moodustatakse:

- kindlas, tingivas ja kaudses kõneviisis muutumatu eitussõna *ei* ja verbi lihtvormi abil (*ei tee, ei teinud, ei teeks*);
- täis- ja enneminevikus, kus eitus koosneb verbist *olema* ja põhisõna mineviku kesksõnast, võib eitussõna *ei* liituda abisõna ette eitavaks eesliiteks *p* (*ei ole elanud ~ pole elanud*);
- käskivas ja möönvas kõneviisis väljendatakse eitust eitusadverbiga *ära* (*ärge, ärgem, ärgu*) ja käskiva verbiga. (EKK 2007: 466)

Verbi eitusvormis võib verb olla kas vastav jaatava kõneliigi vorm (*vaata/vat : ei vaata/vat*), tunnusetä tüvi (*vaata/n : ei vaata*), kõneviisitunnusega tüvi (*vaata/ksi/n : ei vaata/ks*), umbisikulise tegumoe tunnusega tüvi (*vaada/tak-se : ei vaada/ta*) või mineviku kesksõna (*vaata/si/n : ei vaada/nud, vaada/ti : ei vaada/tud*) (Kitsnik 2007: 32, viidatud Lašina 2016 järgi).

Kindla kõneviisi isikulise tegumoe oleviku eitusvormi vormistatakse:

- kindla kõneviisi isikulise tegumoe oleviku esimese pöörde järgi, ainult pöördelõpp *-n* jäetakse ära ja lisatakse eituspartikkel *ei* (*vaata/n > ei vaata*),
- umbisikulise tegumoe oleviku eitusvorm moodustatakse aga enamasti jaatava kõneliigi kindla kõneviisi umbisikulise tegumoe oleviku vormi järgi, kus jäetakse ära vastava vormi oleviku tunnus *-kse* ja lisatakse eituspartikkel *ei* (*vaadata/kse > ei vaadata*) (Kitsnik 2007: 32, viidatud Lašina 2016 järgi).

Välte- ja laadivahelduslike sõnade puhul on kindla kõneviisi eitusvorm mõnede sõnatüüpide puhul tugevas ja mõnede puhul nõrgas astmes, näiteks verbil *olema* on kaks kindla kõneviisi isikulise tegumoe oleviku eitusvormi: *ei ole* ja *pole* (*<ep + ole*) (EKK 2007: 276; EKS 2017: 182). *Pole* kasutus sobib hästi sel juhul, kui eitus on fookustatud mingile muule lauseosale kui *olema*-verbile (18), lakoonilises vastuslauses on *pole* kasutus ebaharilik (19) (Hennoste 2009: 89–90).

(18) Ma *pole* seda kuulnudki. (EKS, 182)

(19) Kas sa söönud oled? – *Ei ole/?pole*. (EKS, 182)

Kindla kõneviisi isikulise tegumoe lihtmineviku eitusvorm moodustatakse (EKK 2007: 277–278):

- eituspartikli *ei* ja isikulise tegumoe mineviku kesksõnast ehk *nud*-vormist (*ei vaada/nud*). Välte- ja laadivahelduslikel sõnadel on kindla kõneviisi isikulise tegumoe lihtmineviku eitusvorm mõnede sõnatüüpide korral tugevas astmes (*ei rääki/nud*) ja teiste sõnatüüpide korral nõrgas astmes (*ei ooda/nud*);
- eituspartikkel *ei* ja umbisikulise tegumoe lihtmineviku eitusvorm aga jaatava kõneliigi umbisikulise tegumoe mineviku kesksõnast ehk *tud*-vormist (*ei vaada/tud, ei söö/dud*).

Kindla kõneviisi isikulise tegumoe lihtmineviku vormis on verbil *olema* kaks eitusvormi: *ei olnud* ja *polnud*. (EKK 2007: 277–278; Kitsnik 2007: 33; EKS 2017: 182).

Kindla kõneviisi isikulise tegumoe täismineviku eitusvorm moodustatakse:

- abiverbi *olema* vorm asendatakse eitusvormiga *ei ole ~ pole*, millele järgneb jaatava kõneliigi kindla kõneviisi isikulise tegumoe täismineviku vorm (*olen vaada/nud > ei ole vaada/nud ~ pole vaada/nud*);
- abiverb *olema* olevikuvormi *on* asendatakse eitusvormiga *ei ole ~ pole* millele järgneb umbisikulises tegumoes jaatava kõneliigi umbisikulise tegumoe täismineviku vorm (*on vaadatud > ei ole vaada/tud ~ pole vaada/tud*) (EKK 2007: 215, viidatud Lašina 2016 järgi).

Kindla kõneviisi isikulise tegumoe ennemineviku eitusvorm moodustatakse:

- abiverbi *olema* vormi eitusvormi *ei olnud ~ polnud* ja jaatava kõneliigi kindla kõneviisi isikulise tegumoe ennemineviku vormi abil (*olin vaadanud > ei olnud vaadanud ~ polnud vaadanud*);
- abiverbi *olema* minevikuvorm *oli* asendatakse eitusvormiga *ei olnud ~ polnud* millele järgneb umbisikulises tegumoes moodustatakse eitusvorm jaatava kõneliigi umbisikulise tegumoe ennemineviku vorm (*oli vaadatud > ei olnud vaadatud ~ polnud vaadatud*) (EKK 2007: 279).

Eesti keele **tingivas kõneviisis** on kaks aega: olevik ja üldminevik, kus esinevad mõlemad tegumood. Tingiva kõneviisi oleviku isikulise tegumoe eitusvorm moodustatakse: olevikus eituspartikkel *ei* ja jaatava kõneliigi tingiva kõneviisi oleviku isikulise tegumoe vormi abil (*vaataks > ei vaataks*); üldminevikus abiverbi *olema* vormi asendatakse eitusvormiga *ei oleks ~ poleks* millele järgneb üldmineviku eitusvorm moodustatakse jaatava kõneliigi tingiva kõneviisi üldmineviku isikulise tegumoe vorm (*oleks vaadanud > ei oleks vaadanud ~ poleks vaadanud*) (EKK 2007: 279–280; Kitsnik 2007: 35; EKS 2017: 162).

Tingiva kõneviisi umbisikulise tegumoe oleviku eitusvorm vormistatakse jaatava kõneliigi umbisikulise tegumoe tüvest, millele lisatakse tingiva kõneviisi tunnus *-ks* ja eituspartikkel *ei* (*ei vaadataks*); üldmineviku eitusvorm vormistatakse jaatava kõneliigi tingiva kõneviisi umbisikulise tegumoe üldmineviku vormist nii, et abiverbi *olema* jaatusvorm asendatakse eitusvormiga *ei oleks ~ poleks* (*oleks vaadatud > ei oleks vaadatud ~ poleks vaadatud*) (EKK 2007: 277–280; Kitsnik 2007: 35; EKS 2017: 162).

Kaudne kõneviis esineb eesti keeles kahes ajas: olevikus ja üldminevikus, mõlemas on isikuline ja umbisikuline tegumood. Kaudse kõneviisi isikulise tegumoe oleviku eitusvorm moodustatakse partikli *ei* ja jaatava kõneliigi kaudse kõneviisi isikulise tegumoe olevikuvormi abil (*vaatavat > ei vaatavat*), üldmineviku eitusvormi moodustamiseks lisatakse partiklile *ei* jaatava kõneliigi kaudse kõneviisi isikulise tegumoe üldminevikuvorm (*olevat vaadanud > ei olevat vaadanud, vaatanuvat > ei vaatanuvat*), kus *ei olevat* võiks asendada vormiga *polevat* (*polevat vaadanud*) (EKK 2007: 277–280; Kitsnik 2007: 36; EKS 2017: 177).

Kaudse kõneviisi umbisikulise tegumoe oleviku eitava kõneliigi vorm moodustatakse partikli *ei* ka jaatava kõneliigi umbisikulise tegumoe oleviku vormi abil (*vaadatavat > ei vaadatavat*), üldmineviku eitava kõneliigi vormi moodustamiseks partiklile *ei* lisatakse jaatava kõneliigi umbisikulise tegumoe üldmineviku vorm (*olevat vaadatud > ei olevat vaadatud*), *ei olevat* võib asendada verbivormiga *polevat* (*polevat vaadatud*) (EKK 2007: 277–280; Kitsnik 2007: 37).

Tabel 1. Ülevaade kõigist kindla, tingiva ja kaudse kõneviisi eitavatest verbivormidest verbi *tegema* näitel. (EKS 2017: 183)

		Isikuline tegumood	Umbisikuline tegumood
Kindel kõneviis	Olevik	<i>ma/sa/ta .. ei tee</i>	<i>ei tehta</i>
	Lihtminevik	<i>ma/sa/ta .. ei teinud</i>	<i>ei tehtud</i>
	Täisminevik	<i>ma/sa/ta .. ei ole teinud ~ pole teinud</i>	<i>ei ole tehtud ~ pole tehtud</i>
	Ennemindevik	<i>ma/sa/ta .. ei olnud teinud ~ polnud teinud</i>	<i>ei olnud tehtud ~ polnud tehtud</i>
Tingiv kõneviis	Olevik	<i>ma/sa/ta .. ei teeks</i>	<i>ei tehtaks</i>
	Minevik	<i>ma/sa/ta .. ei oleks teinud ~ poleks teinud ~ ei teinuks</i>	<i>ei oleks tehtud ~ poleks tehtud</i>
Kaudne kõneviis	Olevik	<i>ma/sa/ta .. ei tegevat</i>	<i>ei tehtavat</i>
	Minevik	<i>ma/sa/ta .. ei olevat teinud ~ polevat teinud ~ ei teinuvat</i>	<i>ei olevat tehtud ~ polevat tehtud</i>

Käskiv kõneviis esineb ainult oleviku ajas. Käskiva kõneviisi ainsuse esimene pööre eesti keeles puudub, ainsuse teise pöörde eitusvorm moodustatakse partikli *ära* ja jaatava kõneliigi käskiva kõneviisi ainsuse teise pöörde vormi (käskiva kõneviisi jaatav vorm moodustatakse oleviku tüvest kuhu liitub 0 morfeem) abil (*vaata > ära vaata*). Käskiva kõneviisi mitmuse esimese ja teise pöörde vorm moodustatakse partiklite *ärgem, ärge* ja jaatava kõneliigi käskiva kõneviisi mitmuse esimese ja teise pöörde vormi (käskiva kõneviisi mitmuse esineme ja teine pöörde vormid moodustatakse *da*-infinitiivitüve ja *ge, ke, ge/m, ke/m* tunnuste liitumise teel) abil (*lugege > ärge lugege*). Käskiva kõneviisi ainsuse ja mitmuse 3. pöördes kasutatakse kujusid *-gu, -ku* (*ela/gu, haka/ku*), eitav kõneliik moodustatakse eitussõna *ärgu* ja käskiva kõneviisi jaatava kõneliigi verbist 3. pöördes (käskiva kõneviisi 3. pööre moodustatakse *da*-infinitiivi tüvest kuhu liituvad *gu-, ku*-tunnused). (EKK 2007: 284; Kitsnik 2007: 38; EKS 2017: 166–172)

Tabel 2. Ülevaade kõigist käskiva kõneviisi eitavatest verbivormidest verbi *tegema* näitel. (EKS 2017: 166)

	Isikuline tegumood		Umbisikuline tegumood	
	Jaatav	Eitav	Jaatav	Eitav
Olevik	- <i>sa tee</i> <i>ta tehku</i> <i>tehkem</i> <i>te tehke</i> <i>nad tehku</i>	- <i>sa ära tee</i> <i>ta ärgu tehku</i> <i>ärgem tehkem</i> <i>te ärge tehke</i> <i>nad ärgu tehku</i>	<i>tehtagu</i>	<i>ärgu tehtagu</i> <i>hrv ärdagu</i> <i>tehtagu</i>

Möönva kõneviisi isikuline ja umbisikuline tegumood moodustatakse ühel viisil. Möönva kõneviisi tunnused on *-gu*, *-ku*, möönval kõneviisil on isikulises ja umbisikulises tegumoes kolm aega – olevik, lihtminevik ja täisminevik (EKS 2017: 172). Oleviku eitusvormi moodustamiseks lisatakse jaatava kõneliigi möönva kõneviisi olevikuvormile partikkel *ärgu* (*vaadaku* > *ärgu vaadaku*, *vaadatagu* > *ärgu vaadatagu*), täismineviku eitava kõneliigi vormi moodustamiseks lisatakse jaatava kõneliigi möönva kõneviisi täisminevikuvormile partikkel *ärgu* (*olgu vaadanud* > *ärgu olgu vaadanud*, *olgu vaadatud* > *ärgu olgu vaadatud*), lihtmineviku vorm esineb ainult kõnekeeles isikulises tegumoes ja moodustatakse partikli *ärnud* ja lihtmineviku jaatava kõneliigi vormi abil (*vaadanud* > *ärnud vaadanud*) (20). (EKK 2007: 276, 279–280, 284; Kitsnik 2007: 37–38; EKS 2017: 172–173).

(20) *Ärnud* siis *käinud* Ansipi sahvris moosivargil. (EKS, 173)

Tabel 3. Ülevaade kõigist möönva kõneviisi eitavatest verbivormidest verbi *tegema* näitel. (EKS 2017: 172)

	Isikuline tegumood		Umbisikuline tegumood	
	Jaatav	Eitav	Jaatav	Eitav
Olevik	<i>ma/sa/ta/me/te/nad tehku</i>	<i>ma/sa/ta/me/te/nad ärgu tehku</i>	<i>tehtagu</i>	<i>ärgu tehtagu hrv ärdagu tehtagu</i>
Lihtminevik	<i>-/sa/ta/-/te/nad teinud</i>	<i>-/sa/ta/-/te/nad ärnud teinud (ainult kõnekeeles)</i>	<i>tehtud</i>	-
Täisminevik	<i>ma/sa/ta/me/te/nad olgu teinud</i>	<i>ma/sa/ta/me/te/nad ärgu olgu teinud</i>	<i>olgu tehtud</i>	<i>ärgu olgu tehtud</i>

Eitavad ase- ja määrsõnad

Eitust saab aluses, sihitises ja määrukses väljendada eitavate asesõnade (*mitte*) *keegi*, (*mitte*) *miski*, (*mitte*) *kumbki*, (*mitte*) *ükski*, (*mitte*) *mingi*, (*mitte*) *mingisugune*, (*mitte*) *ainuski* jt abil. Fookustamiseks kasutatakse partiklit *mitte*. (EKG II 1993: 163; EKS 2017: 185)

Kõige laiema funktsiooniga on eitavatest asesõnadest (*mitte*) *keegi* ja (*mitte*) *miski*, sest need asesõnad muutuvad kõigis käänetes ja esinevad subjekti, objekti, adverbiaali ja genitiivatribuudi positsioonis (21).

(21) Seda ei tea *mitte keegi*. Ma ei räägi sellest *mitte kellegagi*. See pole *mitte kellegi* asi. (EKG II, 163)

Ühilduva adjektiivatribuudina esinevad (*mitte*) *mingi*, (*mitte*) *ükski*, (*mitte*) *ainuski*, (*mitte*) *kumbki*, (*mitte*) *mingisugune* (22). Sihitise käänetest kasutatakse ainult partitiivi. Partikkel *mitte* on täislauses fakultatiivne, kuigi verb on alati eitavas vormis (23). (EKK 2007: 468; EKG II 1993: 163)

(22) Ma ei leidnud (*mitte*) *mingit* lahendust. (EKG II, 163)

(23) Ta ei karda *midagi*. = Ta ei karda *mitte midagi*. (EKG II, 163)

Määruse tähendusega saab eitust väljendada ka eitavate määrsõnade (*mitte*) *kuskile*, (*mitte*) *kuskil*, (*mitte*) *kuskilt*, (*mitte*) *kunagi*, (*mitte*) *iialgi* jt abil. Partikkel *mitte* on fakultatiivne ja *ei*-partikkel on välistatud (24). Õeldisverb on alati eitavas vormis.

(24) Ma ei käinud *mitte kuskil*. = Ma ei käinud *kuskil*. (EKG II: 163–164).

Üldindefiniitsed adverbid (*mitte*) *üldse*, (*mitte*) *sugugi*, (*mitte*) *kuidagi* võib mõnes kontekstis välja tuua, siis on partikkel *mitte* verbi tugevdav element, näiteks:

(25) Ma kohe *mitte üldse* ei taha seda lubada – Ma kohe *mitte* ei tahaks seda lubada. (EKK: 168)

Osa üleval nimetatud asesõnu ja määrsõnu esinebki ainult eitavas lauses: *ükski*, *iialgi*, *ealeski*, *sugugi*, *teragi*, *ühtigi*, *põrmugi* jne (EKS 2017: 185).

Eitavad sidendid

Sidendid moodustavad kaks rühma: rinnastavad ja alistavad sidendid. Eesti keeles on mitmeid sidendeid, mille abil võib väljendada eitust: *mitte ...*, *vaid*, *ei ...*, *ega*, *ei...*, *ei*, *ega* jne. (EKG II 1993: 109)

Loetelu eitamiseks kasutatakse paarsidendit *ei... ega...*(26), partikkel *ei* pannakse rindtarindi ette fookustamiseks. Kui lauses näidatakse, et loend jääb lahtiseks, siis kasutatakse kordussidendit *ei ... ei* (27). (Kitsnik 2007: 109; EKG II 1993: 165; EKS 2017: 188).

(26) Sünnipäevale ei kutsutud *ei* Peetrit *ega* Vaiket.

(27) Kedagi ei kutsutud sünnipäevale: *ei* Peetrit, *ei* Enelit, *ei* Vaiket. (Kitsnik, 109)

Rindtarindi viimase liikme ette pannakse eitav sidesõna *ega* sel juhul, kui lasuseeitus jääb ühendavalt rinnastatud moodustajad ning näidatakse, et eitus käib iga rindliikme kohta eraldi (28) (EKS 2017: 188).

(28) Seal *polnud* enam loomi *ega* linde. (EKS: 188)

Partikkel *ega* võib seista ka pealause algul, siis ta täidab palju funktsioone: õigustab millegi eelnevat eitust (29), leevendab ootusvastasust (30). Tavaliselt kasutatakse partiklit *ega* eitava verbivormiga, aga suulises keeles või suulise keele taolises kirjalikus ajakirjandus- või netikeeles võib see esineda koos jaatava verbiga. (EKS 2017: 189)

(29) *Ega* see toit suurem asi *polnud*. (EKS, 189)

(30) Tema elu on voolanud nagu vaikne ojake – *ega* ta *oleks* tahtnudki paremat. (EKS, 189)

Kui on olemas alternatiiv ja eitatakse ainult üht lauseosa, siis kasutatakse sidendeid (*mitte*) ..., *vaid*... (31), partikli *mitte* kasutamine on fakultatiivne, verb on tavaliselt eitavas vormis (EKG II 1993: 159; EKS 2017: 187).

(31) Peeter ei ostnud *mitte* auto(t), *vaid* korteri. (EKS, 187)

Lause ühendava seose korral kasutatakse öeldist jaatavas kõneliigis ja eitatavate lauseliikmete ees seisab *mitte* (32) (Kitsnik 2007: 109).

(32) Mulle meeldib sinine värv, *mitte* roheline. (Kitsnik, 109).

Verbitarindi ja tema eituse väljajätmelise eraldava rinnastuse korral kasutatakse partikliga *kas* sidendit *või* ja eituspartikleid *mitte* (33) või *ei* (34), niisugune struktuur esineb küsilausetes (Kerge 2001: 176; Kitsnik 2007: 109; EKS 2017: 659–660).

(33) Kas sa tuled *või ei*?

(34) Kas sa tuled *või mitte*? (Kitsnik: 109)

Liiteline eitus

Eesti keeles saab liitelist eitust moodustada: eitav-antonümiseerivate prefiksate *eba-* ja *mitte-*, *tu-*sufiksi (sealhulgas *matu-*vorm), abessiivi (siia kuulub *supiini*, *mata-*vorm) abil (EKG II 1993: 165; EKS 2017: 192).

Prefiks *eba-* on eitav-antonümiseeriv ja liitub peamiselt adjektiividele (*korrektne* : *ebakorrektne*), esineb nimisõnaliitena tähenduses *mitte päris*, *väär*, *näiline*, on produktiivne eelkõige oskussõnavaras (nt *ebahalvatus*). Omadussõnadega seoses esineb prefiks *eba-* puhteitavas tähenduses (nt *ebakonkreetsus*), tavaliselt võib niisuguseid

moodustusi käsitleda eitavate omadussõnadega *us*-tuletistena (*aus* > *ebaaus*). (EKK 2007: 403; EKG II 1993: 166)

Eitav-antonümiseeriv prefiks **mitte**- liitub nimisõnadele, omadussõnadele, määrsõnadele ja verbi infinitiivsetele vormidele, on kõige laiemas kasutuses. Nimisõnade korral on prefiksil *mitte*- puhteitav tähendus. Sõnad eituspartikliga *mitte*- on tihti stiililt kohmakad ja võivad olla väljaspool konteksti ebamäärase tähendusega, seetõttu eelistatakse tihti muid eituse väljendusvahendeid: *mittekortsuv* – *kortsumatu*, *mittevõrreldav* – *võrreldamatu*, *mitteemakeelne* – *võõrkeelne*. (EKK 2007: 403; 637–638)

Eitav sufiks **-tu** on väga produktiivne liide, mis liitub omadussõnadele ja nimisõnadele. Paljude eri liidetega nimisõnatüveliste omadussõnade antonüüm on samatüveline *tu*-liiteline sõna, mis väljendab vastava omaduse puudumist (*andekas* – *andetü*, *maitsekas* – *maitsetü*, *sisukas* – *sisutü*). On ka eitavaid nimisõnatüvelisi *tu*-liitelisi omadussõnu, millel samatüveline jaatav vaste puudub (*vahetü*, *abitü*, *keeletü*, *näotü*). Enamiku nimisõnatüveliste *tu*-omadussõnade tähendus langeb kokku alussõna ilmaütleva käände vormiga (*alusetü süüdistus* = *alusetü süüdistus*, *lõhnatü gaas* = *lõhnatü gaas*). Paljudest *tu*-liitelistest omadussõnadest saab tuletada nimisõnu (*andetü* – *andetü*) ja määrsõnu (*andetü*). (EKK 2007: 638; Kerge 2001: 181; Kitsnik 2007: 29, viidatud Lašina 2016 järgi)

matü-vorm on *tu*-sufiksi variant (*tu*-sufiks liitub verbi *ma*-infinitiivi vormile). Liitudes *ma*-tegevusnimele näitab *tu*-liide:

- tegevuse võimatust (*lahendamatu ülesanne* = *ülesanne, mis ei ole lahendatav*), tuletusaluseks on sel juhul ainult sihiline verb; jaatav vaste on *tav*-kesksõna (*lahendamatu* – *lahendatav*);
- subjekti mittetoimimist (*tähelepanematu* = *see, kes ei pane tähele*). Harilikult on tuletustüvi isikulise tegumoe vorm, kuid kasutatakse ka umbisikulisi tuletustüvesid, tavaliselt paralleelvõimalusena (*vastuvõtmatü* = *vastuvõetamatü*). (Kitsnik 2007: 30, viidatud Lašina 2016 järgi)

matü-lõpulised sõnad näitavad, et tegevus ei ole võimalik, nt *see on teostamatü* tähendab *pole võimalik teostada*. *mata*-vorm näitab, et tegevus ei ole veel toimunud, nt

see on teostamata tähendab *pole veel teostatud*. (EKK 2007: 414–415; Kitsnik 2007: 30)

Abessiiv (ilmaütlev kääne) on komitatiivi (kaasaütlev kääne) vastandkääne. Käände tunnus on *-ta*. Abessiivi vorm võib esineda koos eessõnaga *ilma*. Abessiivi abil näidatakse:

- kaaslase, kaasaskantava eseme või vahendi puudumist (*ilma sõbrata* on igav olla, olen täna *ilma autota*);
- vahendi puudumist (Ta sööb praadigi (*ilma*) *kahvlita*);
- viisi või seisundi puudumist (*ilma pahandamiseta* ei tee ta midagi);
- millestki ilmaolu kui omadust ((*ilma*) *prillideta* mees, *kooreta* kohv). (EKK 2007: 252; Kitsnik 2007: 31, viidatud Lašina 2016 järgi)

Supiini abessiiv (*mata*-vorm) on abessiivi (ilmaütlev kääne) variant, abessiivi tunnus *-ta* liitub verbi *ma*-infinitiivi vormile. *mata*-vorm väljendab sooritamata tegevust või millegi puudumist ja esineb kindlate verbide (*jätma, jääma, unustama*) juures:

- sõltuvusmääрусena (*jätsin toa koristamata*);
- *des*-vormi eitava vastena (*teretades – teretamata*);
- *tud*-kesksõna eitava vastena (*õpetatud – õpetamata, toimunud – toimumata*);
- tarindis, kus tuletusaluseks on nimisõna täiendi funktsioonis (*korralikult toimetatud tekst – korralikult toimetamata tekst*). (EKK 2007: 252; Kitsnik 2007: 31, viidatud Lašina 2016 järgi; EKG II 1993: 165)

2.2. Eitusviisid vene keeles

Vene keeles väljendatakse eitust eituspartikli **не** (*не приехал, не ходи, не вчера*; ²*ei tulnud, ära mine, mitte eile*), eituspartikli **ни** (*на небе ни облачка; ни слуху, ни духу*; *taevas polnud ainustki ~ ainsatki pilve, ei ~ mitte kihku ega kahku*), asesõnade eesliitega **ни-** (*никто, ни о чем, никогда*; *mitte keegi, mitte millestki, mitte kunagi*), predikatiivsete asesõnade eesliitega **не-** (*негде, некому*; *mitte kuskil, mitte kedagi*), predikatiivide **нет, нельзя** (*ei ole, ei tohi*), määr- ja omadussõnade eesliitega **не-** (*невозможно, немыслимо*; *mitte võimalik, uskumatult*) abil. Eesliide **не-** on kõige laiem kasutamisevõimaluse ja sobivusega, vene keeles on eesliitel **не-** eituse tähenduse kõrval ka ebamäärasuse tähendus (*некто, некий, некоторый*; *keegi, mõni, mõningane*). Vene keeles on olemas veel tuletised, millel on eitav semantika (*беззлобный*; *heasüdamlik*) või mis väljendavad eelmisest seisundist loobumist (*разлюбить*). (Paducheva 2013: 17)

Eitav lause vene keeles on lause, kus eitus esineb koos finitise verbi või predikatiiviga, sest selline eitus muudab lause struktuuri üldiselt. Semantilisel võib eristada kaks eituse liiki: üldeitus (ve *общее отрицание*) ja erieitus (ve *частное отрицание*). Kui eitus on väljendatud lauses eitava partikli abil koos öeldisega või eitava öeldise abil, siis niisugust lauset nimetatakse üldeitavaks lauseks (ve *общеотрицательное предложение*) (35). Lause, kus eitus on moodustatud eitava partikli ja teise lauseliikme abil, nimetatakse osaeitavaks lauseks (ve *частноотрицательное предложение*) (36). (VKG; Paducheva 2013: 17)

(35) Он тебя не любит. Ta ei armasta sind; У меня нет братьев. Mul ei ole vendi.

(36) Он любит не тебя. Ta armastab mitte sind. Sind ta ei armasta. (VKG)

On lauseid, mida võib interpreteerida erinevalt, teiste sõnadega eitus siin võib olla nii üldeitav kui ka erieitav (37) (Paducheva 2013: 18).

(37) Она не будет менять свой план из-за тебя; Та ei muuda oma plaani sinu pärast. (Esimene interpreteerimise võimalus: sa oled see põhjus, miks ta

² Venekeelsetest allikatest (VKG, Naumova 2014, Sidorova 2003, VG, Paducheva, Kalinina, SciCenter) pärit keelenäited on eesti keelde tõlgitud käesoleva magistritöö autori poolt.

ei taha oma plaane muuta, sel juhul eitus ei kuulu sõnaühendi *из-за тебя* juurde. Teine interpreteerimise võimalus: sa ei ole piisav põhjus, et ta oma plaane muudab, siis eitus kuulub sõnaühendi *из-за тебя* juurde) (Paducheva, 18)

Lauses võib kasutada korraga mitut eitust, see on võimalik, sest lauses esineb korraga üld- ja erieitus või mitu erieitust. Kui lauses esineb eituspartikkel *не* rohkem kui üks kord ning need partiklid kuuluvad ühe lauseliikme juurde (tavaliselt liitöeldise juurde), kuid tema erinevate sõnavormide juurde, siis nimetatakse niisugust konstruktsiooni topelteituseks (38). Lauses, kus on topelteitus, toimub eituse tõstmine ning semantiliselt lause on jaatav. Laused topelteitusega on loogikas võrdsed jaatavate lausetega. (Kalinina 2013)

(38) Он не может не прийти. Ta ei saa tulemata jätta/mitte tulla. (Kalinina)

Vene keeles kasutatakse tihti lauseid, kus on väljendatud grammatiliselt eitus, kuigi lause on jaatava tähendusega ning väljendab palvet, pöördumist ning vastab vene keele käitumisreeglitele (39) (Oljhova 2004: 79).

(39) Не могли бы вы... Kas te saaksite... (Oljhova, 79)

Eitavad asesõnad (asesõnad eesliidetega *не-* ja *ни-*)

Eitavad asesõnad väljendavad objekti puudumist või selle tunnuse puudumist. Vene keeles on eitavad asesõnad: *никто* (ei keegi), *ничто* (ei miski), *никак* (mitte kuidagi), *никакой* (mitte mingisugune), *ни такой* (mitte niisugune), *ничей* (ei kellegi), *несколько* (üldse mitte; tühjagi), *никогда* (mitte kunagi), *нигде* (ei kuskil), *никуда* (ei kuhugi), vene keele grammatikas eristatakse ka predikatiivseid asesõnu: *некого* (pole kedagi), *нечего* (pole midagi), *негде* (ei kuskil), *некуда* (ei kuhugi), *некогда* (pole aega), *незачем* (asjata; pole põhjust).

Eitavad asesõnad moodustatakse rõhutu prefiksi *ни-* (*никто*, *никак*, *никуда*; mitte keegi, mitte kuidagi, ei kuhugi), aga eitavad predikatiivsed asesõnad rõhulise prefiksi *не-* (*некого*, *нечего*, *некогда*; *pole kedagi*, *pole midagi*, *pole aega*) abil. Prefiksid *ни-* ja *не-* liituvad küsivatele ja siduvatele asesõnadele. (Naumova 2014: 135) Vene keeles ei

ole eitav asesõna iseseisev eituse väljendusvõimalus, seda kasutatakse lauses eituspartikliga koos finiiitse verbiga või predikatiiviga, niisugust eitust nimetatakse vene keeles kumulatiivseks eituseks (ve *кумулятивное отрицание*) ja kasutatakse eituse rõhutamiseks (40) (SciCenter; Oljhova 2004: 29).

(40) Он *никому не написал*; Ta *ei kirjutanud kellelegi*. (SciCenter)

Eitavad asesõnad *никто* (*mitte keegi*) ja *ничто* (*mitte miski*) ainult käänduvad ning nende vorm sõltub verbi rektsioonist. Eitavatel asesõnadel *некого* (*pole kedagi*) ja *ничего* (*pole midagi*) ei ole nimetavat käänet ning need on võrdsed asesõnade *кто, что* genitiivi vormiga, neid asesõnu kasutatakse tavaliselt üheosalises infinitiivses lauses (41). (SciCenter; Oljhova 2004: 29)

(41) *Ничего* сказать. *Pole midagi* öelda.

Некого винить. *Pole kedagi, keda* süüdistada. *Pole kedagi* süüdistada.

Некому доверять. *Pole kedagi, keda* usaldada. *Pole kedagi* usaldada.
(Naumova, 135)

Aseomadussõnad *никакой* (*mitte miski*), *ничей* (*mitte kellegi*), *никоторый* (*ei kumbki*) käänduvad, muutuvad soos ja arvus. Eitavad asesõnad võivad kasutada koos eesliitega, siis jagab sõna sõnade osadeks, eessõna pannakse eesliite ja tüve vahele (*ни в чём, не с кем; mitte kuskil, mitte kellegagi*). Lauses võivad eitavad asesõnad esineda alusena (42), sihitisena (43) ja määrusena (44). (Naumova 2014: 135–136)

(42) *Никто* меня не понимает; *Mitte keegi* mind ei mõista. (*никто; mitte keegi* on nii vene- kui ka eestikeelses lauses lause alus)

(43) В передней *никого* не было; Eeskojas ei olnud *mitte kedagi*. (*никого; mitte kedagi* esineb venekeelses lauses sihitisena, eestikeelses alusena)

(44) Не видать *ничьих* следов; Ei paista *kellegi* jälgi. (*ничьих; kellegi* on venekeelses lauses määrus, eestikeelses täiend) (Naumova, 135)

Eituspartiklid *не* ja *ни*

Abisõna ehk partikkel on keeleteaduses muutumatu mittetäistähenduslik sõna. Partiklil ei ole oma leksikaalset tähendust, nad annavad edasi erinevat tähendusvarjundit või moodustavad sõnade vormi. Eituspartikkel *не* (*ei*) on kõige kasutatavam, teda võib kasutada erinevate iseseisvate sõnaliikmetega ning sellel partiklil on palju tähendusi,

kõige levinum on eitav tähendus. Eituspartiklit *не (ei)* võib kasutada koos erinevate sõnaliikidega. Eituspartikkel *не (ei)* võib anda **kogu lausele** eitava tähenduse (45) või annab **lause komponendile** eitava tähenduse (46). (Sidorova 2003: 94–95; SciHouse)

(45) *Не бывает этому! Seda ei tohi olla! Seda ei juhtu!*

(46) *Перед нами оказалась не маленькая, а большая поляна. Meie ees avanes mitte väike, vaid suur lagendik. / Meie ees oli mitte väike, vaid suur lagendik.* (Sidorova, 94–95)

Eituspartikkel *не (ei)* võib anda ka jaatava tähenduse lausele, kui seal kasutatakse kahekordset eitust partikliga *не (ei)*, näiteks lause *не мог не помочь (ei saa mitte aidata)* tähendab, et tegija aitas kedagi. Tavaliselt kuulub eituspartikkel *не* öeldise koosseisu (47). (Sidorova 2003: 94–95; The Rules)

(47) *Ночью не было дождя; Öösel ei olnud vihma. / Öösel ei sadanud vihma.* (Sidorova, 94)

Partikli *ни (ei)* põhifunktsioon on eituse tugevdamine lauses, kus kasutatakse eitussõna *не (нет) (ei)* (48), veel ta annab eitava tähenduse lausele, kus ei ole alust (49), tugevdab ja üldistab iga pealause väljendust (50) (Sidorova 2003: 93; SciHouse).

(48) *Вокруг нет ни души. Ainustki ~ ainsatki hingelist polnud ümberringi.*

(49) *Ни с места! Ära liigu paigast!*

(50) *Куда ни (= всюду) посмотришь, везде поля и поля. Kuhu ka ei vaata, igal pool on põllud ja põllud.* (Sidorova, 93)

Kordumisel omandab partikkel *ни (ei)* rinnastava sidesõna tähenduse ning on võrdne oma funktsiooni poolest sidendiga *и (ja)* jaatavas lauses (51) (Sidorova 2001: 133; SciHouse).

(51) *Ни солнце, ни воздух мне не помогут. Ei aita mind päike ega õhk.* (Sidorova, 133)

Vene keeles eristatakse eesliidet, sidesõna ja partiklit *ни (не) (ei)*, eesliide kirjutatakse tüvega kokku (52), sidesõna (53) ja partikkel kirjutatakse eraldi (54) (Sidorova 2003: 93–94).

(52) *Некто, некого, ничей. Keegi, pole kedagi, ei kellegi oma.*

(53) *Ни души. Polnud ainustki ~ ainsatki hingelist. Polnud hingelistki.*

(54) *Ни дождь, ни снег* не могли его остановить. *Ei vihm ega lumi* saanud teda peatada. (Sidorova, 93–94)

Predikatiivid *нет, нельзя, невозможно, немыслимо*

Predikatiiv on sõna, mis märgib mittedünaamilist seisundit mida väljendatakse analüütilise aja, kõneviisi, isikulise ja umbisikulise tegumoe kategooriate abil ning mis esineb lihtlauses öeldise ehk predikaadi funktsioonis (nt *Детям весело; Lastel on lõbus.*). Predikatiiv ei esine praeguses vene keele grammatikas iseseisva sõnaliigina, neid käsitletakse eraldi rühmana ning märgitakse nende eraldatust määrsõnadest. Eituse väljendamisel kasutatakse predikatiive (*не*)*понятно* (*ei ole arusaadav*), (*не*)*ясно* (*ei ole selge*), (*не*)*очевидно* (*ei ole ilmselt*), need predikatiivid esinevad ka ilma eesliiteta *не* ning sel juhul nendel on jaatav tähendus. Oma töös vaatlen eraldi järgmisi predikatiive: *нет* (*ei*), *нельзя* (*ei saa ~ ei tohi*), *невозможно* (*võimatu*), *немыслимо* (*ettekujutamatu*), sest need väljendavad eitust kõige puhtamal kujul. predikatiivid *нет* (*ei*), *нельзя* (*ei saa ~ ei tohi*), *невозможно* (*võimatu*), *немыслимо* (*ettekujutamatu*) esinevad lauses koos kohustusliku või fakultatiivse eitusega, sõltuvalt verbi aspektist. (LVG 1989: 261–262; SciHouse; VKG)

Lekseem *нет* (*ei*) on polüfunktsionaalne ja paljutähenduslik. Eitus, mida väljendatakse sõna *нет* (*ei*) abil, on võrdne lausega küsimusele vastuses (55) ja ellipsis (56). (Paducheva 2013: 17; Oljhova 2004: 68)

(55) – Хотите чаю? – *Нет*. Kas te tahate teed? – *Ei taha*.

(56) Она это любит, а я *нет*. Talle meeldib see, aga mulle *mitte*. (Paducheva, 17)

Vene sõnale *нет* vastab eesti keeles neli eitusvarianti, tõlke valik sõltub funktsioonist ja tähendusest – *ei* (57), *mitte*, *pole* (58), *ei ole*, näiteks:

(57) Что это у вас, пиявки? – спросил Павел Петрович. – *Нет*, лягушки.

“Mis teil seal on – kas verekaanid?” küsis Pavel Petrovitš. “*Ei*, konnad“.

(58) Другого исхода *нет*. Mul *polnud* teist teed. Muud väljapääsu *pole*. (Sidorova 2005: 267)

Eitussõna *нет* (*ei*) kasutatakse dialoogide küsimusele vastuses, kus küsimus võib sisaldada või mitte sisaldada eitust (59), vastus küsimusele tihti kordab küsimuse struktuuri või sisaldab seda, mis on eituse vastane. Sõna *нет* (*ei*) võib kanda kaht tähendust: esimesel juhul eitussõna *нет* (*ei*) kasutatakse eitava vastuse kinnituseks (59), teisel eitava vastuse eitamiseks (60). (VG)

(59) – Вы ученый историк? – *Нет*. Kas te olete ajalooteadlane? – *Ei ole*.

(60) - Наташа, ты не понимаешь... - *Нет*, я все понимаю, все! Nataša, sa *ei saa aru*... – *Ei*, mina saan kõigest aru. (VG)

Lisaks sellele esineb eitussõna *нет* (*ei*) adversatiivses konstruktsioonis, siis ta koondab kogu eitavat tähendust mis vastandatakse jaatusele (61). (VG)

(61) Тебе весело, а мне *нет*; Sul on lõbus, aga mul *mitte*. (VG)

Elena Sidorova (2005: 267–268) kirjutab oma töös, et eitussõna *нет* kasutamise võib jagada kaheks rühmaks:

- *Нет* (*ei ole, pole*) on predikatiiv ja kasutatakse tähenduses “ei ole omanduses, puudub” (vastandiks on *есть, on*), näiteks:

(62) Что-о? Я думал – двенадцати *нет*. “Mi-is? Mina arvasin, et *pole* veel kaksteist”.

- *Нет* (*ei, ei ole*) kasutatakse abisõnana eitavates vastuses või mittenõustumise korral (vastandiks on *да, jah*), näiteks:

(63) – А тебе холодно? – *Нет*. “Kas sul on külm?” “*Ei (ole)*”.

Kui lekseemi *нет* (*ei*) kasutatakse öeldisena, iseloomustab teda rektsiooni olemasolu (*нет времени; ei ole aega (кого? чего?; keda? mida?)*) kui lekseem *нет* (*ei*) esineb isoleeritult eitava lause ekvivalendi funktsioonis, tema rektsioon kaob. Seetõttu et lekseem *нет* (*ei*) on mitmetähenduslik, tekitab probleem tema sõnaliigi määratlemisega. Sõna *нет* (*ei*) defineeritakse traditsiooniliselt eitava partiklina, mõned uurijad arvavad, et sõna *нет* (*ei*) võib kuuluda hüüdsõnade hulka või on hüüdlause. Sõna *нет* (*ei*) kasutatakse nii “nõustumise” kui “mittenõustumise” tähenduses. Sõnal *нет* (*ei*) on mitu kõnevarianti: *не, не-а, нету, нетушки*. Vaatamata sellele, et tavaliselt sõna *нет* (*ei*)

defineeritakse eitava partiklina, arvavad mõned uurijad, et sõna *нет* (*ei*) on impersonaalne verb või hüüdsõna. (Sidorova 2003: 189)

Kui sõna *нет* (*ei*) esineb koos nimi- või asesõnaga omastavas käändes (64), siis niisugune lause väljendab isiku, ase, olukorda või omaduse puudumist (Oljhova 2004: 49).

(64) *Нет книги. / Ei ole raamatut.* (Oljhova, 49)

Predikatiive *нельзя, невозможно, невозможно* (*ei saa ~ ei tohi, võimatu, ettekujutamatu*) kasutatakse lauses, kus eitus on fakultatiivne või obligatoorne (65).

(65) *Нельзя пройти. Ei saa/ ei tohi mööduda; Невозможно забыть. Võimatu/ pole võimalik unustada; Невозможно разговаривать. Rääkida on võimatu.* (VG)

Predikatiiv *нельзя* (*ei saa ~ ei tohi*) koos infiniitse perfektivse verbiga tähendab mõne tegevuse võimatust (66). Predikatiivi *нельзя* (*ei saa ~ ei tohi*) koos infiniitse imperfektivse verbiga võib asendada sõnaühendiga *нет возможности* (*ei ole võimalust*) (67). Niisugused laused võivad tähendada ka keeldu, siis neid võib asendada verbiga *не разрешается* (*ei ole lubatud*) (*не разрешают, не разрешено; ei lubata, ei ole lubatud*) koos fakultatiivse verbiga või jaatava lausega koos sõnaga *запрещается* (*keelatud*) (*запрещают, запрещено; keelavad, keelatud*) (68). (Sidorova 2003: 58–59)

(66) Там *нельзя* пройти. Sealt *ei saa* läbi/mööda minna.

(67) Там *нельзя* идти/*нет возможности*. Sinna *ei tohi* minna/*ei ole võimalust*.

(68) Здесь *нельзя* курить; Siin *ei tohi* suitsetada. – Здесь *не разрешается/не разрешают/не разрешено курить*. Siin *ei lubata/ei ole lubatud* suitsetada või Здесь *запрещается/запрещают/запрещено* курить. Siin *on* suitsetamine *keelatud*.

Predikatiividel on millegi puudumise, situatsioonis osalemise või tegevuse sooritamise võimatuse tähendus. (VKG)

Laused predikatiiviga *невозможно, немыслимо* (võimatu, ettekujutamatu) koos verbiga tähendavad ka mõne tegevuse võimatust. Neid võib võrrelda fraasiga *нет возможности* (ei ole võimalust) (69) või üldisikulise tähendusega lausega (70). (VG)

(69) Здесь *нет возможности* отдыхать. Siin *ei ole võimalust* puhata.

(70) Здесь *не отдохнешь*; Siin *ei saa puhata*.

2.3 Vahekokkuvõte (Tabel 4)

Sarnasused eesti ja vene keele eituse vahel	
<p>1. Täendus: eitus keelab mingi tegevuse või lükkab mingid asjaolud ümber. Eitusele vastandub jaatus.</p> <p>(71) Mul <i>ei ole</i> palavikku; У меня <i>нет</i> температуры.</p>	
<p>2. Eesti ja vene keeles saab eitust kasutada erinevates ajakategooriates.</p> <p>(72) Ta <i>ei ole tulnud</i>; Он <i>не пришёл</i>. (Minevik)</p> <p>(73) Ta <i>ei sõida</i> täna; Он <i>не едет</i> сегодня. (Olevik)</p> <p>(74) Ma <i>ei tule</i> täna õhtul; Я <i>не приду</i> сегодня вечером. (Tulevik)</p>	
<p>3. Esineb topelteitus (<i>двойное отрицание</i>) – ühes lauses kasutatakse eituse markeerimiseks rohkem kui üht eituse väljendamise viisi.</p> <p>(75) Ei saa öelda, et <i>pole</i> enam midagi teha!; Нет, не <i>нечего</i> делать!</p>	
Erinevused eesti ja vene keele eituse vahel	
<p>1. Eesti keeles on eitus grammatiline kategooria, koos eituspartikliga kasutatakse ka erilist verbivormi, mis on jaatava kõne verbivormist erinev.</p> <p>(76) <i>elasime – ei elanud</i>;</p>	<p>1. Vene keeles kasutatakse eituse ja jaatuse korral samakujulist verbivormi, lisades sellele eituspartikli <i>не</i>. (Külmoja jt 2003: 77)</p> <p><i>жили – не жили</i>;</p>
<p>2. Eesti keeles partiklid <i>ei, mitte, ära</i></p> <p>(77) <i>Ärge töötage</i> vee ääres;</p> <p>(78) <i>Ära viska</i> ostutšekki ära;</p> <p>(79) Lõpetuseks ütlen et on vaja õppida teiste vigadest ja proovida <i>mitte tekitada</i> nii palju probleeme enesele.</p>	<p>3. Kõigile eestikeelsetele eituspartiklitele vastab vene keeles partikkel <i>не</i></p> <p><i>Не работайте</i> у воды;</p> <p><i>Не выбрасывай</i> чеки;</p> <p>В заключении хочу сказать, что нужно учиться на чужих ошибках и постараться <i>не создавать</i> так много проблем себе самому.</p>
<p>3. <i>mitte ... eitav verb</i></p> <p>(80) <i>Mitte kõigile ei meeldi</i> lugeda;</p>	<p>3. <i>не + jaatav verbivorm</i></p> <p><i>Не всем нравится</i> читать;</p>
<p>4. Venekeelsele topelteitusele vastab eesti keeles jaatav kõneliik.</p> <p>(81) Ta ütles seda <i>uhkusega</i>;</p>	<p>4. Topelteitus, kui lauses esineb rohkem, kui üks eitusviis.</p> <p>Он сказал <i>не без гордости</i>;</p>

3. Tõlkimine ja tõlkestrateegiad

Tõlkimine peab olema ideaalis sama (sisu, vorm, stiil, mõju või funktsioon) asja samamoodi ütlemine teises keeles. Venuti (2008: 14) annab tõlkimisele niisugust definitsiooni: tõlkimine on võõra teksti dekonstrueerimine ja taasloomine vastavalt sihtkeele ja sihtkultuuri normidele. Kultuurisemiootilises perspektiivis on tõlkimine dialoog, mille käigus ei asendu üks element teisega, vaid sünnib mingi kolmas element. Teksti saab tõlkida teatud piirini, sest kõik tõlgitav ei ole, seetõttu eelneb või järgneb teksti tõlkimisele kultuuri enamasti sama teksti tõlkimine kultuuriks. (Torop 1999: 14)

Tõlketeadus hakkas arenema teadusdistsipliinina juba 1950. aastatest. Tõlkimist vaadeldakse sel perioodil rakenduslingvistika haruna. Praeguses tõlketeaduses on kolm suunda: filosoofiline (tegeleb keeleliste tunnuste tõlgitavusega), lingvistiline (tegeleb keelte struktuuri kõrvutamise) ja sotsiolingvistiline (vaatleb tõlget konkreetse situatsiooni osana). (Torop 1999: 16)

Tõlkimine, isegi kui see on mõistetud väga kitsalt ühest loomulikust keelest teise tõlkimisena, on alati “totaalne”, tervikuks ühendav, kaalutlev protsess, kultuuriline tähendusloome. Nõnda on tõlkimine mõistetav ainult kontekstualiseerituna, seostades tõlget nii lingvistilise võttestiku kui ka võimaliku vastukaja sotsiaalajaloolise situatsiooniga, lähtekohaks parameetrid, mis tõlkimist piiritlevad, s.o lähte- ja sihttekst, protsessi algus ja ots (Torop 2011: 174–175). Klaarika Kaldjärve (2007: 65–66) ja Terje Looguse (2008: 241) arvates ei saa tõlge olla korraga truu nii autori kui ka lugeja suhtes. Kui tõlkija otsus on olla truu originaali autorile, siis peab ta tõlgendama lähteteksti autori huvides ning kandma teksti autori kavatsusi sihtkultuuri üle. Sihtkeelse lugeja huvidest lähtudes on truudus tõlke vastamine lugeja ootustele teksti suhtes: tekst peab olema ladus, arusaadav, sisult täpne ning vastama sihtkultuuri normidele.

Tõlkeprotsess toimub oma meetodi, teooria ja strateegia järgi. Julian House (2002: 96–100) eristab funktsionalistliku koolkonna kaht tõlketüüpi: varjamata (tõlketekst, mille sõnumi mõistmiseks pole tarvis laiemat konteksti) ja varjatud (autori arvates mõjub sihtkultuuris nagu originaal) tõlget. House arvates analüüsib tõlkija lähtetekste sihtkultuuri lugeja seisukohalt.

Üks tuntumaid tänapäeva tõlketeaduse dihhotoomiaid on Ameerika uurija Lawrence Venuti (1995) kodustamise (ingl *domestication*) ja võõrapärastamise (ingl *foreignisation*) opositsioon. Ta hakkas esimesena eristama kodustavat (*domesticating*) ja võõrapärastavat (*foreignising*) tõlkestrateegiat. Tema teooria järgi mõistetakse kodustava tõlkestrateegia all lähtekultuuri muutmist arusaadavamaks sihtkeele kultuuri esindajatele, kodustav tõlkestrateegia on kerge ja läbipaistev, tõlkija töö ei ole sel juhul märgatav. Venuti ise eelistab võõrapärastavat tõlkestrateegiat, mis tähendab lähtekeele kultuuriliselt spetsiifiliste elementide säilitamist sihtkeelses tekstis, võõrapärastavate strateegiate abil tehtud tõlke puhul on lugejatel raske tekstist aru saada, sest tekstis esineb sel juhul palju võõraid nähtusi ning tõlkija töö on märgatav. Venuti arvates ei ole võõrapärastav tõlge lihtsalt võõraste elementide ülekandmine sihtkeelde, vaid ka sihtkeele ja sihtkultuuri normide rikkumine. Kui tõlge ei nõua sihtkultuuri lugajalt mingeid pingutusi, siis võiks nimetada seda tõlget ladusaks tõlkeks. (Venuti 2008: 16)

Tõlkija ise valib kodustava ja võõrapärastava vahel ning see valik on rohkem eetilisest kui diskursuse seisukohalt (Venuti 2008: 19).

Teoreetilises tõlketeaduses pööratakse tähelepanu erinevatele tõlke dihhotoomiatele ehk opositsioonidele. Kaldjärve järgi tõlkimise dihhotoomiate on vastandusel põhinevaid tõlketüpoloogiaid, mis taanduvad suures osas küsimusele, kas tõlkeprotsessi käigus peaks tõlkija pigem säilitama lähteteksti eripära või tõlge peab vastama sihtkeele ja -kultuuri normidele. Kahest vastandlikust lähenemisviisist on mõlemad leidnud tõlketeoreetikute seas nii oma pooldajaid kui ka vastaseid. (Kaldjärv 2007: 65–66)

Tõlkedihhotoomiaid ei saa vaadelda kui teineteist välistavaid paare, sest äärmine võõrapärastamine võib tulemuseks tuua raskesti loetavat teksti, see tähendab, et tekst ei täida oma kommunikatiivset funktsiooni, kuigi liigne kodustamine võiks teha piiratud tõlget, mis ei too midagi uut vastuvõtvasse keelde ja kultuuri (Kaldjärv 2007: 66–68).

4. Venekeelsete eituspartiklite *ne*, *nu* kasutamine koos erinevate sõnaliikidega ja nende eestikeelsete tõlkevariantide liigitus vene keele rahvuskorpuse materjali baasil

Töö aluseks on hüpoteesid, et tõlkimisel valib tõlkija kõige lähedasema sihtkeele grammatilise struktuuri, kui see on keeles olemas, et vene keeles on eituspartikkel suurema kasutamisevõimalusega kui eitussõna eesti keeles, et vene keel kasutab rohkem eitust kui eesti keel. Hüpoteeside tõestamiseks on hangitud materjal vene keele rahvuskorpusest (Национальный корпус русского языка <http://www.ruscorpora.ru/search-para-et.html>). Materjal on rühmitatud, kirjeldatud ning eesti ja vene keele ainek on kõrvutatud. Võrdlusaluseks oli valitud eituse väljendamise võimalused, mis esinevad eraldi sõnana vene keeles, neid oli kirjeldatud peatükis 2.2. Töös kasutatakse ühesuunalist kontrastiivanalüüsi, kus lähtutakse ühest võrreldavast keelest (vene keelest) ja otsitakse selle keele eitusviiside vasteid sihtkeelest (eesti keelest) (Järventausta 2013: 113–117).

Töö on tehtud tõlkepõhise kontrastiivanalüüsi meetodite põhjal, peaaegu on asetatud vene-eesti suunale. Kuna töö eesmärgiks on leida vene keele eituse väljendamise näiteid, milles eitus on väljendatud eraldi sõnana, on uurimisel keskendunud venekeelse originaali ja eesti tõlkevastete kõrvutamisele.

4.1. Vene keele rahvuskorpus

Korpus on tunnuste järgi süstematiseeritud andmekogu veebis (EKSS). Vene keele rahvuskorpusesse (Национальный корпус русского языка <http://www.ruscorpora.ru/search-para-et.html>) kuuluvad elektroonilised terviktekstid. Korpus on mõeldud kõikidele, kes tunnevad huvi vene keele struktuuri vastu: lingvistidele, õppejõududele, tudengitele ja inimestele, kes õpivad vene keelt.

Korpus on jagatud 12 allkorpuseks: põhikorpus, süntaktiline korpus, ajalehekorpus, paralleelkorpus, harjutav korpus, murdekorpus, luulekorpus, suulise kõne korpus, aktsentoloogiline, multimeediline, ajalooline korpus ja multipark.

Oma töös kasutan paralleelkorpust, kus on olemas vene-eesti paralleeltekstid. Korpusest saab otsida eraldi sõnu, sõnaosa otsimist korpus ei võimalda. Vene-eesti suunda on käesolevas töös uuritud Sergei Dovlatovi raamatu “Kompromiss” alusel. Selle romaani originaaltekstist otsiti välja kõik võimalikud näited, kus eitus esineb eraldi sõnana. Kogu tekstis oli kokku 612 näidet, kus esinesid eitavad predikatiivid *нет*, *нельзя*, *невозможно* ja partiklid *не* ja *ни* koos erinevate sõnaliikidega (verbide, nimisõna, omadussõna, määrsõna, sidesõna, arvsõna ja asesõnaga).

Kõik näited, kus esineb eitus koos verbiga, on rühmitatud vene keele kõneviisi ja aja järgi, lõpuks on saadud järgmised rühmad: tuleviku ajavormis verbid kindlas kõneviisis, oleviku ajavormis verbid kindlas kõneviisis, mineviku ajavormis verbid kindlas kõneviisis, verbid käskivas kõneviisis, verbid tingivas kõneviisis, infinitiivid, kesksõnad ja verbid *des*-vormis. Eitus koos teiste sõnaliikidega on rühmitatud sõnaliikide järgi (partiklid *не* ja *ни* koos nimi-, omadus, ase-, määrsõnaga ning muud kasutamisharjutused, eraldatud on predikatiivid *нет*, *нельзя*, *невозможно*). Töös tuuakse välja venekeelsete rühmade eestikeelsete tõlkevariantide liigitused.

4.2. Eituspartiklid *ne* ja *nu* koos verbidega

Korpuses oli kokku 397 näidet, kus vene keeles esinesid eituspartiklid *ne* ja *nu* koos verbiga. Kõik näited on rühmitatud vene keele kõneviisi ja aja järgi, lõpuks on saadud kaheksa suurt rühma: tuleviku ajavormis verbid kindlas kõneviisis, oleviku ajavormis verbid kindlas kõneviisis, mineviku ajavormis verbid kindlas kõneviisis, verbid käskivas kõneviisis, verbid tingivas kõneviisis, infinitiivid, kesksõnad ja verbid *des*-vormis. Töös tuuakse välja venekeelsete verbirühmade eestikeelsete tõlkevariantide liigitused, eestikeelsed vasted on antud sageduse järgi, arvulised andmed esitatakse tabelites ja kõiki tõlkevariante illustreeritakse korpusest pärit näitelausetega.

Tabelis 5 on esitatud venekeelsete kindla kõneviisi tulevikuvormis verbide eestikeelsete tõlkevariantide liigitus, kõik näited jagunevad kolmeks rühmaks.

Tabel 5. Venekeelsete kindla kõneviisi tulevikuvormis verbide eestikeelsete tõlkevariantide liigitus.

	Näidete arv
Kokku:	29
Kindla kõneviisi oleviku eitav vorm	25
Partikkel <i>ega</i> lause alguses	2
Tingiva kõneviisi eitav vorm	2

Eesti keeles puudub grammatiline tuleviku kategooria, tulevikuaega on võimalik väljendada kindla kõneviisi oleviku aja abil. Seetõttu on suurem osa venekeelsetest tuleviku ajavormis lausetest tõlgitud eesti keelde kindla kõneviisi oleviku abil (näide 82). Sõltumata sellest, kas lause on isikuline või umbisikuline, lausestruktuur ei muutu, eitust väljendatakse eitava partikli *ei* abil (näited 82, 83).

(82) — Я *не* пойду, — сказал Быковер, — я упаду в обморок.
"Mina *ei* tule," ütles Bõkover, "ma minestan ära."

(83) А то все знают, что их *не* уволят.
Muidu on kõik kindlad, et neid *ei* vallandata.

Näites (84) on vene fraseologism, mis on tõlgitud eesti keelde sõnasõnaliselt, lisades lause algusesse partikli *ega*.

(84) — "В долгу *не останусь*".
— "*Ega* ma võlgu jää."

Mõned venekeelsed kindla kõneviisi tuleviku vormiga laused on edasi antud eesti keelde tingiva kõneviisi abil, sest vene keeles on lauses olemas kaudne tingimus *a если*, mida on kõige mõistlikum edastada tingiva kõneviisi kaudu (näide 85).

(85) А если *не удастся*, то пропить казенный импортный фотоувеличитель.
Ja kui see *ei peaks õnnestuma*, siis joob ta maha kroonu importfotosuurendusaparaadi.

Kõigi venekeelsete kindla kõneviisi olevikuvormis verbide eestikeelsete tõlkevariantide liigitus on jagunenud 6 rühmaks (tabel 6):

Tabel 6. Venekeelsete kindla kõneviisi olevikuvormis verbide eestikeelsete tõlkevariantide liigitus.

	Näidete arv
Kokku:	114
Kindla kõneviisi oleviku eitav vorm	96
Kindla kõneviisi lihtmineviku eitav vorm	8
Jaatav tõlge	7
Kindla kõneviisi ennemineviku eitav vorm	1
Kaudse kõneviisi eitav vorm	1
Sidend <i>mitte</i>	1

Näited (86) ja (87) näitavad vene- ja eestikeelse olevikuaja paralleelsust, hoolimata sellest, kas verb on isikuline või mitte, sest kogu romaanis vastas venekeelsele isikulisele tegumoele eesti keeles samuti isikuline ning vene umbisikulisele eesti umbisikuline tegumood.

(86) Я газет *не читаю*.
"Mina ajalehti *ei loe*."

(87) — Я попросил бы, — сказал Владимир Иванович, — я попросил бы...
 Такими словами *не бросаются*... - И затем уже более миролюбиво: —
 Ведите себя поскромнее, Лидочка, поскромнее, поскромнее...
 " Ma palun... "ütles Vladimir Ivanovitš," ma palun... Selliseid sõnu *ei loobita*...
 " Ja lisas lepitavalt:" Olge tagasihoidlikum, Liida, tagasihoidlikum, tagasihoidlikum..."

Tavaline on ka juhtum, kus vene kindla kõneviisi oleviku vormile vastab eesti keeles kindla kõneviisi lihtminevik, kuid siisuguseid näiteid on palju vähem (näide 88).

(88) Кто здесь был? Я *не ревную*, мне безразлично. Это у нас игра такая.
 "Kes siin käis?" Ma *ei olnud* armukade, mul oli ükskõik. See oli meil sihuke mäng.

Laused (89) ja (90) on jaatava kõneliigiga. Näide 89 näitab hästi, missugust keelelist struktuuri kumbki keel eelistab. Venekeelne lause on eitav ja näitab seda, missuguseks seelik naise sammu **EI tee**, kuigi eitust kasutatakse rõhutamiseks. Eesti keel valib selle asemel jaatava vaste ja nimetab otseselt seda omadussõna, milliseks seelik naise sammu teeb. Eesti keeles öeldakse kuidagi otsesemalt see negatiivne omadus välja, vene keeles antakse eituse kaudu rohkem vihjeliselt mõista.

(89) Резиновые импортные боты. Тяжелая коричневая юбка *не подчеркивает* шага. Синтетическая курточка на молнии — шуршит.
 Jalas olid tal importkummikud. Paks pruun seelik *tegi* sammu *tõntsiks*.
 Sünteetiline tõmblukuga jope krudises.

Näide (90) demonstreerib keele kommet, sest nii vene kui ka eesti keeles kasutatakse oma fraseologismi, mis on omane kultuurile ning see ei pruugi sõnasõnaliselt andma infot ja sisaldama eitust.

(90) А с целым гусем Буш *не пропадет*.
 Ja Buš, terve hani kaenlas, *on omadega mäel*.

Lauses (91) on tõlkija tahtnud säilitada eelneva ja järgneva tekstiga sama mineviku ajavormi, seetõttu kasutas tud-partitsiibi ehk siis umbisikulise tegumoe lihtminevikku. Tegelikult võiks ka eesti keeles selles lauses kasutada olevikku, näiteks: *Cambridge ei lähe arvesse*, aga tõlkija on teisiti otsustanud.

(91) Поступил в какую-то библиотеку. Диплома не имел (Кембридж *не считается*). Платили ему рублей восемьдесят.

Asus tööle kuhugi raamatukokku. Diplomit tal polnud (Cambridge'i arvesse *ei võetud*). Palka sai umbes kaheksakümmend rubla.

Kui venekeelses lauses on kasutatud verbi kindla kõneviisi oleviku vormis ja selle verbi semantika näitab tegevuse kestvust, siis eesti keeles vastab niisugusele konstruktsioonile kindla kõneviisi täisminevik (näide 92).

(92) — Знаешь, что я тебе скажу, — отозвался Жбанков, — не думай. Не думай, и все. Я уже лет пятнадцать *не думаю*.

"Tead, mis ma sulle ütlen," kostis Žbankov, "sa ära mõtle. Ära mõtle, ja kõik. Mina *pole* juba viisteist aastat *mõelnud*."

Lause (93) on ainuke näide, mille vene keele olevikulisele kindlas kõneviisis verbile vastab eesti keeles verb kaudses kõneviisis, võib-olla seetõttu, et venekeelses lauses kõneleja ei võta ise tegija suhtes seisukohta, vaid edastab kelleltki teiselt pärineva info, mis vastab eesti kaudsele kõneviisile.

(93) Зовут режиссера Йошко Гати. Но какой-то "Интерсин" валюту *не переводит*...

Režissööri nimi olevat Joško Gati. Mingi "Intersin" *ei kandvat* aga valuutat üle...

Eitussõna *mitte* kasutatakse tähenduse rõhutamiseks lauses 94. Huvitav, et *mitte* lisamine eestikeelsesse eitusesse võimaldab personaalpronoomeni välja jätmist, kui oleks tõlgitud ilma *mitte*-eitussõnata, siis oleks siin eesti keeles oodatud personaalpronoomeni *ma* kasutamist.

(94) А чего она забеременела, я *не понимаю*...

Mitte ei jaga, kuidas ta rasedaks võis jääda...

Kõik venekeelsete kindla kõneviisi minevikuvormis verbide eestikeelsed tõlkevariandid moodustavad 12 rühma (tabel 7):

Tabel 7. Venekeelsete kindla kõneviisi minevikuvormis verbide eestikeelsete tõlkevariantide liigitus

	Näidete arv
Kokku:	159
Kindla kõneviisi lihtmineviku eitav vorm	87
Jaatus	25
Kindla kõneviisi täismineviku eitav vorm	16
Tingiva kõneviisi oleviku eitav vorm	8
Kindla kõneviisi oleviku eitav vorm	6
Eitav partikkel <i>ega</i>	5
Kindla kõneviisi ennemineviku eitav vorm	5
Supiini abessiiv (<i>mata</i> -vorm)	5
<i>ei...</i> , <i>ega...</i>	2

Kõige rohkem näiteid on vene keele kindla kõneviisi mineviku kohta (kokku 159) ning eesti keeles leidus sellele vormile palju vasteid (kindla kõneviisi olevik, lihtminevik, täisminevik ja enneminevik, tingiv kõneviis, verbi jaatav vorm, lause sidendiga *ega* ja supiini abessiivi vorm).

Kõige suurem osa kõigist vene kindla kõneviisi mineviku näidetest on tõlgitud eesti keelde kindla kõneviisi lihtmineviku vormiga (näide 95), võibolla seetõttu, et lihtminevik on kõige tavalisem jutustamisvorm. Lause isikulisus või umbisikulisus ei mängi tõlkes suurt rolli (näide 96), kõik näited on tõlgitud vastavalt venekeelsele vormile.

(95) Да, напрасно я вчера завёлся... Лампочка *не загоралась*. Как выяснилось, она перегорела...

Jah, ilmaasjata läksin eile hoogu... Lamp *põlema ei läinud*. Nagu välja tuli, oli see läbi põlenud...

(96) Разумеется, Бушу теперь *не доверяли* материалов с политическим оттенком.

Muidugi *ei usaldatud* Bušile enam poliitilise värvinguga teemasid.

Viisakat pöördumist väljendatakse vene keeles sageli eitava kõneliigi kaudu, eesti keele traditsioonis on kas-küsimuse puhul kasutusel verbi jaatav vorm (näide 97), eitavat vormi kasutatakse siis, kui eitus on vormistatud eitava partikliga *ega*.

(97) — Это Алла. Митю *не видели*?
Kas te Mitjat *olete näinud*?

Mõned vene kindla kõneviisi minevikus näited on eesti keelde tõlgitud kindla kõneviisi täismineviku verbi vormiga, need on juhtumid, kus sündmushetk eelneb praegusele hetkele (näide 98).

(98) Удивляюсь, как ты до сих пор *не заразился*...
Paneb imestama, kuidas sa mõnd haigust *pole saanud*... "

Ainult 8 näidet on tõlgitud eesti keelde tingiva kõneviisi kaudu, selline valik on tehtud, sest venekeelses lauses on olemas alistav sidesõna *чтобы*, mis väljendab eesmärki või põhjust (näide 99). Lauses (100) on kontekstist arusaadav, et tegevus ei olnud aja jooksul tehtud ning väljendab imestust.

(99) Подвернул манжеты, **чтобы** запонки *не брякали* по столу.
Keeras käiseotsad üles, et mansetinööbid vastu lauda *ei klõbiseks*.

(100) Вот уж *не думал*, что меня так легко смутить...
Poleks arvanudki, et mind on nii lihtne segadusse viia...

Lauseid, kus vene kindla kõneviisi mineviku vorm on antud edasi eesti kindla kõneviisi oleviku vormi kaudu, on suhteliselt vähe, selliste struktuuride paralleelsus on ebatavaline. Ei saa täpselt öelda, miks tõlkija kasutas kindla kõneviisi olevikku. Võiks oletada, et verbide tähendus on päevakajaline ka praegu (näide 101).

(101) Но Буш держался прежней версии: — Я описал все, как было. О прошлом капитана Руди *не догадывался*. Воспринял его как прогрессивно мыслящего иностранца.
Kuid Buš pidas oma versioonist kinni: "Mina rääkisin nii, nagu oli. Kapten Rudi minevikust *ei tea* mina midagi. Mina nägin temas progressiivselt mõtlevat välismaalast."

Kindla kõneviisi ennemineviku vormi abil on tõlgitud ainult 5 lauset, kus sündmushetk eelneb minevikulisele vaatlushetkele (näide 102).

- (102) Он же и завязал его каким-то необыкновенным способом. "А ля" Френк Синатра. С тех пор я этот галстук *не развязывал*.
Tema oli lipsule ka mingi ebatavalise sõlme peale sidunud. À la Frank Sinatra. Sellest saadik *polnud* ma seda *lahti teinud*.

Eitava partikliga *ega* on eesti keelde tõlgitud suulise kõne viisakusküsimusi (näide 103).

- (103) Лежит, бывало, как треска. Я говорю: "Ты, часом, *не уснула?*" - "Нет, — говорит, — все слышу".
Tavaliselt lesis ta nagu puunott. Mina küsisin: "*Ega sa magama ole jäänud?*" - "Ei, "kostis tema," ma kuulen küll."

Supiini abessiivi vorm esineb tõlketekstis harva. Lauses 104 kasutatakse *mata*-vormi ning seda võiks seletada tõlkija otsustusega. Supiini abessiivi abil väljendatakse olukorra stabiilset seisundit, tegevuse sooritamata olekut, mis kestab, kuigi kestmist võiks eesti keeles väljendada ka täismineviku abil. Valiku selle kahe tõlkevõimaluse vahel teeb tõlkija ise.

- (104) За телевизор до сих пор *не расплатился*.
Televiisori eest *on* mul siiaaani *maksmata*...

Huvitav situatsioon on näitelauses 105, sest venekeelses originaaltekstis on eraldi kaks lauset, kus esineb eitav partikkel koos verbidega mineviku ja oleviku vormis, eesti keelde on need laused tõlgitud ühe lausega ning eitava verbi ja *ega* abil. Võib-olla seetõttu, et esimeses lauses on nimetatud põhjus aga teises tegu, mis oli tehtud sellel põhjusel, eesti keeles on see mõistlik ühendada.

- (105) Я *не хотел* его огорчать. *Не стал* говорить, что его ребенок забракован.
Ma *ei tahtnud* teda kurvastada *ega öelnud*, et tema laps välja praagiti.

Vene keele käskiva kõneviisi verbide eestikeelsed tõlkevariandid jagunevad 6 rühmaks (tabel 8):

Tabel 8. Vene keele käskiva kõneviisi verbide eestikeelsete tõlkevariantide liigitus.

	Näidete arv
Kokku:	53
Käskiva kõneviisi eitav vorm	45
Kindla kõneviisi oleviku eitav vorm	3
Jaatav vorm	2
Kindla kõneviisi lihtmineviku eitav vorm	1
Tingiva kõneviis	1
<i>mata</i> -vorm	1

Käskivat kõneviisi ei saa tihti leida kirjakeeles, sest käskivat kõneviisi kasutatakse peamiselt ainult otsese kõne puhul ja ilukirjanduses esineb see üldjuhul ainult dialoogides, nii et see sõltub kirjaniku stiilist. Dialoogilises tekstis esineb käskivat kõneviisi rohkem kui kirjeldavas ja arutlevas tekstis. Dovlatovi romaanis on ainult 53 näidet, kus vene keeles kasutatakse käskivat kõneviisi. Nendest 45 näidet on edastatud eesti keeles käskiva kõneviisiga vastavalt sellele, kas originaallauses on kasutatud ainsust või mitmust (näide 106 ja 107).

(106) — До свидания, Верочка, мальчики! - Агапова, *не пропадай!*..
Позвонила Борьке Левину в клинику.
"Head aega, Veera, head aega, poisid!" "Агапова, *ära ära kao!*... "Ta helistas haiglasse Borka Levinile."

(107) — И *не увлекайтесь*, товарищи, — попросил он, — *не увлекайтесь*.
"Ärge liiale minge, seltsimehed," palus ta, "ärge liiale minge."

Näide 108 sisaldab käskiva kõneviisi verbi koos prefiksiga *ни*, mis sel juhul tugevdab verbi tähendust, eesti keelde on see tõlgitud kivilinenud väljenduse abil.

(108) Настроение у всех было приподнятое. Что *ни говори*, а все-таки праздник. Среди демонстрантов находился Буш.
Kõigi meeleolu oli ülev. *Ütle mis sa ütled*, aga ikkagi pidupäev. Ka Buš kõndis rongkäigus.

Näites (109) on eestikeelses vastes verb kindla kõneviisi oleviku vormis. *Pole midagi* on eestikeelne kivilinenud väljend ehk vormel, aga seda venekeelset lauset oleks

võimalik eesti keelde tõlkida ka käskiva kõneviisi abil: *ära lase tujul langeda*. Kivinenud väljendi kasutamine on siiski tavalisem ning see ei kõla võõrapäraselt.

(109) Тут к Слапаку обратился безрукий Гурченко. - *Не расстраивайся, парень, — сказал он. - Еврей так еврей, ничего страшного.*

Ühekäeline Gurtšenko lohutas Slapakki. "*Pole midagi, noormees,*" ütles ta. " Kui juut, siis juut, mis seal ikka".

Üks venekeelse käskiva kõneviisi lause on edastatud eesti keelde kindla kõneviisi oleviku jaatava vormi abil, seda võiks selgitada tõlkija otsustusega (näide 110).

(110) Жбанков всю дорогу пел: — Не хочу с тобою говорить, *Не нори* ты, Маня, ахинею... Лучше я уйду к ребятам пить, эх, у ребят есть мысли поважнее...

Žbankov oli kogu tee jorisenud: "Mis sa, Manja, mulle jutlust pead, *ära tüütab* juba, mis sa jamad! Lähen poiste seltsi jooma, tead, mõtted neil on märksa kaalukamad..."

Näide (111) ei ole arusaadav, sest vene keeles on tavaline käskiv lause ning miks eesti keeles on see viisakusküsimuse vormis vormistatud, ei ole selge. Venekeelne lause tähendab, et ei ole vaja kopikat sisse panna, kuid eestikeelne lause väljendab viisakat küsimust ja palvet.

(111) Мелькнула жизнь в никелированной трубе... - Копеечку *не опускайте*... Лида балансирует над металлическим ящиком-кассой.

Nikeldatud torus läigatas elu... "Kas te *paneksite* mu kopika sisse..." Liida püüdis metallkassa juures tasakaalu säilitada.

Lauses (112) on kasutatud venekeelset prefiksit *ни*, mille funktsioon selles lauses on tugevdada ja üldistada väljendust. Eestikeelses lauses on kasutatud vene käskiva kõneviisi asemel kindla kõneviisi oleviku eitavat vormi.

(112) А факт — есть факт, как его *ни поворачивай*.

Ja fakt jääb faktiks, kuidas sa ka *ei keeruta*.

Venekeelseid lauseid, kus esineb verb tingivas kõneviisis, oli kokku romaanis 5, nendest kolm on tõlgitud eesti keelde tingiva kõneviisi eitava vormi abil, üks kindla kõneviisi lihtmineviku eitava vormi ja üks *mata*-vormi abil. Laused, mis on tõlgitud

eesti keelde tingiva kõneviisi kaudu, vastavad täiesti venekeelsetele lausetele (näide 113).

(113) — Ты уж прости, *не хотелось бы* мне ее видеть.
 "Anna andeks, aga ma *ei tahaks* teda näha."

Näide (114) sisaldab tugevdavat ja üldistavat prefiksit *ни* koos tingiva kõneviisi verbiga, eesti keelde on see tõlgitud kindla kõneviisi lihtmineviku eitava vormi abil.

(114) И что бы он им *ни говорил*:" Вы склонны доверять людям, но в известных пределах... "— метод действовал безотказно и на учащихся ПТУ, и на циничных корреспондентов телевидения.

Ja mida ta neile ka *ei rääkinud*, ütles ta ikka:" Teil on kalduvus inimesi usaldada, kuid teatud piirini... "Meetod töötas tõrgeteta nii kutsekooli tüdrukute kui ka küüniliste televisiooniajakirjanike puhul.

Näites (115) ei vasta vene originaal ja eesti tõlgitud lause grammatiliselt teineteisele, kuigi lause tähendus on hästi edasi antud.

(115) И действительно, работал Жбанков превосходно. Сколько бы *ни выпил*. Хотя аппаратура у него была самая примитивная.
 Žbankov töötas tõepoolest hästi. *Hoolimata sellest*, et ta jõi ja et tema töövahendid olid ääretult primitiivsed.

Lauseid, kus vene keeles kasutatakse eituspartiklit koos infinitiiviga, oli 19, nende tõlked eesti keelde on jagunenud 7 allrühmaks (tabel 9):

Tabel 9. Venekeelsete infinitiivverbide eestikeelsete tõlkevariantide liigitus.

	Näidete arv
Kokku:	19
Tingiva kõneviisi oleviku eitav vorm	6
Kindla kõneviisi oleviku eitav vorm	5
Kindla kõneviisi lihtmineviku eitav vorm	3
Jaatav tõlge	2
Käskiva kõneviisi eitav vorm	1
Eitav partikkel <i>mitte</i>	1
Tingiva kõneviisi üldmineviku eitav vorm	1

Vene keeles võib verbi infinitiivivorm esineda lauses erinevate lauseliikmetena ning sõltuvalt sellest väljendada erinevat tähendust. Laused (116) ja (117) näitavad situatsioone, kus infinitiivivorm väljendab toimingut, mis võiks juhtuda tulevikus, seetõttu eestikeelses vastes kasutatakse tingiva kõneviisi oleviku ja lihtmineviku vormi.

(116) Дочь: "Я, кажется, просила *не трогать* мой халат!"...

Tütar ütles: "Ma vist palusin, et sa mu hommikumantlit *ei kisuks!*"...

(117) *Не уступать* же было ему свою должность?

Ma *poleks* ju *saanud* oma töökohta temale *loovutada*.

Lauses (118) on verbi infinitiivivorm koos eituspartikliga öeldis, mis eesti keelde tõlgitakse kindla kõneviisi oleviku eitava vormi abil.

(118) Свобода, Пауль, — функция организма! Тебе этого *не понять*! Ведь ты родился свободным, как птица!

Vabadus, Paul, on organismi funktsioon! Sina seda *ei mõista*! Sest sina oled sündinud vabana kui lind!"

Järgmises näites (näide 119) on eitav infinitiivivorm öeldise osa ning tähistab tegija tegevust, eesti keeles kasutatakse tõlkes lihtminevikku.

(119) — Завтра в одиннадцать тридцать. Теперь о деле можно было и *не заговаривать*. Накануне отплытия капитан мог произнести все, что угодно.

"Homme kell üksteist kolmkümmend." Niisiis *polnud* mõtet asjast rääkidagi. Ärasõidu eelõhtul võis kapten pajatada, mida tahes.

On juhtumeid, kus eitav partikkel koos verbiga toob kaasa jaatava tähenduse ning eesti keeles asendatakse need jaatava verbivormiga (näide 120)

(120) И теперь возвращался с оказией домой. Севастьянов вяло предложил *не расходиться*. Мы попрощались и вышли на улицу.

Nüüd oli hea juhus koju sõita. Sevastjanov tegi loiu ettepaneku veel *istuda*. Meie jätsime hüvasti ja läksime välja.

Infinitiivivorm esineb harva käskiva kõneviisi vormi asemel, eestikeelne verbi vaste on seetõttu käskivas kõneviisis (näide 121).

(121) — Что же делать? - *He думать*. Водку пить.
"Mida siis teha?" "*Ära mõtle*. Joo viina."

Lause (122) näitab, kuidas verbi infinitiiv võiks olla tegevuse loetelus. Eesti keeles kasutatakse koos verbi pöördelise vormiga *ei*, aga infinitiivivormiga *mitte*, samas vene keeles on mõlemal juhul *не*.

(122) Что я прошу у жизни одного — сидеть вот так, молчать, *не думать*?..
Et ma tahan elult ainult üht: niimoodi istuda, vaikida ja *mitte mõelda*...

Näites (123) on tingiv kõneviis venekeelses lauses eesti keeles edasi antud kindla kõneviisi lihtmineviku verbi abil, see on seotud sellega, et eestikeelses lauses on lisatud info, mis venekeelses lauses oli antud verbivormi kaudu.

(123) И что *бы* он им *ни* говорил: "Вы склонны доверять людям, но в известных пределах..." — метод действовал безотказно и на учащихся ПТУ, и на циничных корреспондентов телевидения.

Ja mida ta neile ka *ei rääkinud*, ütles ta ikka: "Teil on kalduvus inimesi usaldada, kuid teatud piirini..." Meetod töötas tõrgeteta nii kutsekooli tüdrukute kui ka küüniliste televisiooniajakirjanike puhul.

Etuspartikkel *не* venekeelses lauses (124) esineb koos verbi infinitiiv vormiga, eesti keelde on see tõlgitud verbi saama tingiva kõneviisi üldmineviku eitava vormi abil. Niisuguse tõlkimise põhjus on võib-olla see, et originaallauses on abisõna *же* mille tähendus on rõhutamise ja partikkel *не* koos verbi infinitiivvormiga toob mitterealsuse tähendust.

(124) *Не уступать* же было ему свою должность?
Ma *poleks* ju *saanud* oma töökohta temale loovutada.

Näiteid, kus on etuspartikkel *не, ни* koos kesksõnaga, oli 9, nende tõlked eesti keelde on jagunenud 5 allrühmaks (tabel 10):

Tabel 10. Venekeelsete kesksõnade eestikeelsete tõlkevariantide liigitus.

	Näidete arv
Kokku:	9
Kindla kõneviisi lihtmineviku eitav vorm	3
Kindla kõneviisi oleviku eitav vorm	2
Kindla kõneviisi täismineviku eitav vorm	2
Jaatav tõlge	1
<i>mata</i> -vorm	1

Vene keele kesksõna on verbi vorm, mis lisades verbi tunnustele (aeg, tegumood ja aspekt) omab ka omadussõna tunnuseid (sugu ja kääne) (on tegusõna käändeline vorm, mis väljendab objekti tegevust tema omaduste või seisundina). Eesti keeles esineb oleviku ja mineviku kesksõna ning isikuline ja umbisikuline. Nii eesti kui ka vene keeles kesksõna ei kasutata liiga tihti, ilmselt seetõttu Dovlatovi romaanis oli ainult 9 näidet vene eituspartikti ja kesksõnaga. Mõlemas keeles on kesksõna omadused lähedased omadussõna omadustele. (Külmoja jt 2003: 95–96)

Tekstis oli 3 näidet, mis on tõlgitud eesti keelde kindla kõneviisi oleviku eitava vormi abil, selle vormi kasutus on seotud vene keele vormiga. Originaallauses oli kesksõna oleviku vormis, järelikult eesti keeles kasutati ka seda vormi, sest mõlemas keeles on oleviku vorm ja nad on suhteliselt võrdsed (näide 125).

(125) Кроме того, я *не уверен*, что в жизни за преступлением неизбежно следует раскаяние, а за подвигом – блаженство.

Pealegi *pole* ma *kindel*, et elus järgneks kuriteole kahetsus ja kangelasteole õnnejoovastus.

Vene näidetes (126 ja 127) on eituspartikkel *не* koos kesksõnaga kindla kõneviisi mineviku vormis, samuti eesti tõlkevastes on ka kesksõna kindla kõneviisi lihtmineviku ja täismineviku eitavas vormis.

(126) Видно, речь шла о деле, меня *не касающемся*.

Jutt käis nähtavasti asjast, mis minusse *ei puutunud*.

(127) Делегаты и госта разъехались, пополнив драгоценный и вечный архив человеческой памяти, и мы вслед за ними произносим

торжественно и сурово, как предостережение, клятву и заповедь мира:
 "Никто *не забыт* и ничто *не забыто*!"

Delegaadid ja külalised sõitsid koju, jätnud igavesse hinnalisse inimäluarhiivi oma jälje, ning meie kordame nagu nemad, pidulikult ja rangelt nagu hoiatust, nagu tõotust, nagu käsku: "Midagi *ei ole unustatud* ja kedagi *ei ole unustatud*!"

Eesti keel kasutab rohkem jaatavat kõneliiki, seetõttu tõlkija tõlgib palju eitavaid lauseid eesti keelde jaatava kõneliigi abil (näide 128).

(128) — Будет скандал. — *He исключено*, — задумался он. — Так как же?
 "Tuleb skandaal." "Tõepoolest," jäi ta mõttesse. "Mida sa siis ette võtad?"

Lauses (129) räägitakse, et kiri ei ole saadetud ning tegevus ei ole sooritatud, seetõttu tõlkija kasutab siin *mata*-vormi.

(129) — То есть как? Ведь письмо еще *не отправлено*.
 "Mismoodi? Meie kiri on ju *saatmata*."

Lauseid, kus vene keeles kasutatakse eituspartiklit koos gerundiiviga, oli 9, nende tõlked eesti keelde on jagunenud 4 allrühmaks (tabel 11):

Tabel 11. Venekeelse gerundiivi eestikeelsete tõlkevariantide liigitus.

	Näidete arv
Kokku:	9
- <i>mata</i> vorm	5
<i>ilma</i> + ilmaütlev	2
Kindla kõneviisi lihtmineviku eitav vorm	1
Sidesõna <i>kuid</i> lause alguses	1

Gerundiiv on pöörd sõna infiniitne vorm, mis väljendab lause põhitegevusega samaaegselt kaasnevat ja seda iseloomustavat tegevust. Vene keeles on kaks aspekti: perfektivne ja imperfektivne. Eesti keeles on ainult üks *des*-vorm, mis vastab kahele vene keele vormile. (Külmoja jt 2003: 94–95)

Venekeelses lauses (130) on kirjelduste loetelu, kõigepealt on esitatud jaatava tähendusega kirjeldused ja lõpuks tuuakse eitav gerundiivivorm, et rõhutada tähendust.

Eestikeelses vastes on tehtud vastupidi, lause algusesse pannakse *mata*-vorm ning pärast nimetatakse muid kirjeldavaid määrsõnu, seda võiks seletada ka sellega, missugust struktuuri keel eelistab tähenduse rõhutamiseks.

- (130) А плакала Марина отчаянно, горько, вскрикивая и *не щадя* себя.
Nuttis ta aga ennast *säästmata*, meeleheitlikult, kibedalt ja karjatustega.

Lauses (131) on kaasnemismäärus, mis märgib olendit või eset, mis kaasneb tegevusega, eitav kaasnemismäärus esineb koos kaassõnaga *ilma*.

- (131) Поехали? Мы выпили, уже *не закусывая*.
Kas võtame?" Me võtsime, nüüd juba *ilma sakusmendita*.

Originaaltekstis (näide 132) on pandud kõik verbid lauses minevikuvormi, seetõttu on ka *des*-vorm samas grammatilises vormis. Eesti keeles kasutatakse selles lauses ainult üht mineviku vormi – lihtminevikku, selgituseks võiks tuua seda, et lihtminevik on kõige tavalisem jutustamise ajavorm.

- (132) Федя звонит мне в редакцию. Я приехал, отснял, *не вникая*...
Fedja helistas mulle toimetusse. Mina tulin, pildistasin, asjasse *ei süvenenud*...

Tavaliselt sidesõna *kuid* kasutatakse rinnastavas lauses lause keskel. Lauses (133) paikneb sidesõna lauses alguses, seda võiks seletada sellega, et sidesõna *kuid* väljendab eelduse olemasolu.

- (133) И потом, *не давая* разрастаться ссоре: — Как ты думаешь, Меркин — интересный человек?..
Kuid et tüli ära hoida, lisas:" Mis sa arvad, kas Merkin on huvitav inimene?... "

4.2.1. Vahekokkuvõte

Vahekokkuvõttes võib öelda, et tõlkes eesti keelde eelistatakse võimalikult kasutada sama grammatilist vormi nagu vene keeles (näide 134).

(134) Вот уж *не* знаю.
Ei oska öelda.

Kui eesti keeles vastav grammatiline vorm puudub, siis kasutatakse semantiliselt lähedast vormi. Vene keele grammatikas on olemas tulevik, kuigi eesti keeles grammatiline tuleviku aeg puudub. Vene keele tulevik väljendab kas tegevust, mis alles hakkab toimuma, kavatsust, otsust või lubadust. Eesti keeles saab tulevikku väljendada erinevate grammatiliste, leksikaalsete ja semantiliste vahendite abil (näide 135). (Pool, Metslang 2014: 298)

(135) Поздно, — говорю, лучше выпить. - Только *не* будь грустный. - С этим покончено.
"Hilja," ütlesin ma, "parem joome." "*Ära* ainult *kurb ole*." "Sellega on lõpp."

Vene keeles esineb rohkem eitavat lauset, eesti keeles asendatakse eitus võimaluse korral jaatava kõneliigiga (näide 136).

(136) Поговорят со мной... и больше *не* являются.
Räägivad minuga...ja *kaovad*.

Venekeelse verbi tuleviku vormile vastab eesti keeles harilikult kindla kõneviisi olevik (näide 137).

(137) — Я *не* пойду, — сказал Быков, — я упаду в обморок.
"Mina *ei* tule," ütles Bõkover," ma minestan ära. "

Kui vene keeles kasutatakse mineviku vormi, tõlgitakse see harilikult eesti keelde lihtmineviku vormi abil, sest lihtminevik on levinud jutustamisvorm (näide 138).

(138) Я был уволен "по собственному желанию". После этого я *не* служил.
Редактировал какие-то генеральские мемуары.
Mind vallandati "omal soovil". Sellest peale ma tööl *ei* käinud. Toimetasin mingisuguste kindralite memuaare.

4.3. Eituspartiklid *he* ja *hu* koos nimisõnadega

Eituspartikkel *he*, *hu* esines koos nimisõnaga romaanis “Kompromiss” 42 korda, nende tõlked eesti keelde moodustavad 8 allrühma (tabel 12):

Tabel 12. Venekeelsete eituspartiklite *he*, *hu* koos nimisõnadega eestikeelsete tõlkevariantide liigitus.

	Näidete arv
Kokku:	42
Kindla kõneviisi oleviku eitav vorm	23
Jaatav tõlge	6
Kindla kõneviisi lihtmineviku eitav vorm	5
Tingiva kõneviisi oleviku eitav vorm	3
Partikkel <i>mitte</i>	2
Käskiva kõneviisi eitav vorm	1
Eitav partikkel <i>ega</i>	1
Eitav partikkel <i>ei...</i> , <i>vaid...</i>	1

Vene keeles ei kasutata koopulaverbi (*быть*, *есть*) koos nimisõnade ja omadussõnadega, kuigi seda võiks taastada konteksti abil. Eesti keeles ei saa lauset koostada ilma verbita, grammatika ei luba niisugust konstruktsiooni, seetõttu on suurem osa kõigist venekeelsetest nimisõnaga näidetest tõlgitud verbi abil.

Kõige tavalisem oli tõlge kindla kõneviisi oleviku eitava vormi abil, selliseid tõlkevariante oli 23. See on seotud sellega, et venekeelses lauses on kasutatud ka oleviku aega (näide 139).

(139) — Не бойся, — говорю, — я *не провокатор*, хоть и журналист.
“Ära pabista, ma *ei ole provokaator*, kuigi olen ajakirjanik,” ütlesin ma.

Eesti keeles on olemas palju ühendverbe, mille tähendust vene keeles väljendatakse verbiga koos teiste sõnaliikidega, seetõttu mõnesid venekeelseid lauseid eituse ja nimisõnaga tõlgitakse eesti keelde jaatava ühendverbiga (näide 140).

(140) — Посиди тут, — сказал он ей, — мой зав *не в духе*.

"Istu siin, "ütles ta neiule," minu ülemus *on tujust ära*.

Jutustamiseks kasutatakse jälle kindla kõneviisi lihtmineviku vormi. Järgmine venekeelne lause on hea näide keelestruktuurist, seal üldse puudub verb, kuigi seda verbi võiks taastada, siis saaksime järgmise lause: Только был *не Ильвес*. Selles lauses verb on jaatavas kõneliigis ja nimisõna koos eituspartikliga, eesti keeles on see võimatu. Eesti keeles ei saa nimisõna üksi olla eitavas kõneliigis (näide 141).

(141) Натурально, мертвый, как положено. Только *не Ильвес*. Оказывается, трупы в морге перепутали...

Surnud mis surnud. Aga *Ilves* ta küll *ei olnud*. Surnukuuris oli laibad segi aetud...

Venekeeles lauses on partikkel *будто*, mis lisab lause tähendusele ebakindlust ja tingimuse tähendust. Eesti keeles on partikli *будто* tähendust lihtsam edasi anda tingiva kõneviisi eitava vormi abil (näide 142).

(142) — Как будто я *не узник*! — возвысил голос Жбанков.

"Justkui mina *ei oleks vang*!" tõstis Žbankov häält.

Lauses (143) on eituspartikkel *ни* koos nimisõnaga, eituspartikkel rõhutab objekti absoluutset puudumist, eesti keeles kasutatakse selle asemel partiklit *mitte* ja nimisõna liitega *-gi*, mis rõhutab tähendust.

(143) Жбанков добросовестно исследовал пустые бутылки. - *Ни грамма*, — засвидетельствовал он.

Žbankov uuris kohusetundlikult tühje pudeleid. "*Mitte tilkagi*," kuulutas ta.

Venekeelses lauses (144) on kasutatud vene fraseologismi, mille vaste on ka eesti keeles olemas (*hea mehe poolest*), kuigi see ei anna edasi vajalikku infot. Originaalis mõistetakse eitava väljendi all, et ei ole vaja tänada, ning eesti keeles väljendatakse käskiva kõneviisi abil sama tähendust.

(144) Я дам нитки... У меня в сейфе... *Не в службу, а в дружбу*... Так, на скорую руку...

Ma annan teile niiti... Mul on seifis... *Ärge pidage paljaks*... Traageldage kokku...

Lause (145) sisaldab väljendit, mida tavaliselt kasutatakse hüüumärgiga, selles lauses see puudub, kuigi tähendus säilib, seetõttu eesti tõlkes lause algab hüüupartikliga *ega* ja lõpeb jaatava verbiga. Eesti keeles toimib hüüdlausest lausealgulise eitava küsi-hüüupartiklina *ega*. Hüüdlause peaks verb olema eitavas vormis, kuigi võib ka eitussõna verbi juurest ära jääda. (EKK SÜ32)

(145) И Жора должен семьдесят... - Да я *не об этом*. Работа есть.
"Žora on küll seitsekümmend võlgu..." "*Ega* ma sellest *räägi*. Töö ootab."

Lause (146) sisaldab vastandust (vangid \neq veteranid), mida eesti keelde võib edastada verbi kindla kõneviisi oleviku eitava vormi ja sidendi *vaid* abil.

(146) Редактор Туронк пытался настаивать: — Там собираются узники, а *вовсе не фронтовики*.
Toimetaja Turonok püüdis kindlameelseks jääda: "Sinna *ei tule* kokku veteranid, *vaid* vangid. "

4.4. Eituspartiklid *he* ja *hu* koos omadussõnadega

Lauseid, kus vene keeles kasutatakse eituspartiklit *he*, *hu* koos omadussõnaga, oli 20, nende tõlked eesti keelde on jagunenud 7 allrühmaks (tabel 13).

Tabel 13. Venekeelsete omadussõnade eestikeelsete tõlkevariantide liigitus.

	Näidete arv
Kokku:	20
Kindla kõneviisi oleviku eitav vorm	11
Kindla kõneviisi lihtmineviku eitav vorm	2
Jaatav tõlge	2
Eitav partikkel <i>ega</i>	2
Sidend <i>mitte</i> , <i>vaid</i>	1
Tingiva kõneviisi oleviku eitav vorm	1
Eituspartikkel <i>ei</i> ja sidend <i>mitte</i>	1

Nagu nimisõnad, ei saa ka omadussõnad eesti keeles esineda ilma verbita, seetõttu kasutatakse venekeelset omadussõna eesti keelde tõlkides erinevaid verbi *olema* vorme koos omadussõnaga. Näiteks lause (147) on tõlgitud eesti keelde kindla kõneviisi oleviku eitava vormi abil, kuigi siia on lisatud ka omadussõna kõrval nimisõna, mis ei esine venekeelses lauses, kuigi vene keeles on võimalik sellest tähendusest aru saada ainult omadussõna abil.

(147) — То есть провинция — явление духовное, а не географическое.
"Provintslus *ei ole* geograafiline mõiste, provintslus on vaimne mõiste".

Näide (148) on tõlgitud eesti keelde kindla kõneviisi lihtmineviku eitava vormi abil, sest seal on jutustus, kõige levinum eesti keele jutustamisvorm on kindla kõneviisi lihtminevik.

(148) Конечно, я был не единственной жертвой. В эти же дни закрыли ипподром — рассадник буржуазных настроений.
Muidugi *ei olnud* mina *ainus* ohver. Suleti ka hipodroom, kodanlike meeleolude taimelava.

Jaatava ja eitava kõneliigi kasutamine eesti ja vene keeles on nii erinev ja näide (149) demonstreerib seda hästi. Venekeelses näites on eituspartikkel koos omadussõnaga, selle näite eestikeelne tõlge sisaldab jaatavat omadussõna. Tõlge on jaatava kõneliigiga, sest venekeelses lauses on ligikaudse tähendusega väljendus *чуть ли не*, mis eesti keelde tõlgitakse jaatavate sõnavormide abil.

(149) Дядя, профессор, упоминается в знаменитых мемуарах. Чуть ли *не единственный*, о ком говорится с симпатией.

Tema professorist onu mainitakse kuulsates memuaarides, kus ta on peaaegu *ainuke*, kellest räägitakse poolehoiuga.

Venekeelne näide (150) on eitussõnaga *ei* ja omadussõnaga, eestikeelne tõlge on eitussõna *ega* ja ühendverbi jaatava vormiga. Näide (150) koosneb kolmest lausest, kaks nendest on semantiliselt seotud, seetõttu eestikeelses lauses lause algul esinev eitussõna *ega* seostab seda teatud määral eelnenud lausega, teine eitussõna selles lauses puudub.

(150) — Детей жалко. Дети-то *не виноваты*... Лично я их называю "цветы жизни"...

"Lastest on kahju. *Ega* lapsed *süüdi ole*... Isiklikult mina kutsun neid "elu õiteks"...

Näite (151) venekeelne osa sisaldab vastandust ilma sidendita *a*, kuigi seda võiks lausesse sisse panna ja lause sisu jääks samaks. Eesti keelde on venekeelne lause tõlgitud partikli *mitte* ja sidendi *vaid* abil. Eitust markeerib sellises lauses partikkel *mitte*, sidendit *vaid* kasutatakse vastanduse näitamisel.

(151) А летом как-то раз босую видела... *Не пьяную*, сознательно босую...
В центре города...

Suvel nägin ma ühte paljasjalgset... *Mitte joodikut*, *vaid* teadlikku paljasjalgset... Kesklinnas...

Eesti keel nõuab verbi olemasolu lauses, vene keel on selles mõttes vabam. Venekeelne lause on toost ning seal ei ole verbi, kuigi vene keelt emakeelena kõnelejale on arusaadav, et siia võiks panna verbi *быть*, eesti keelde see toost on tõlgitud tingiva kõneviisi eitava vormi abil. Toost väljendab soovi, seetõttu tõlkes kasutatakse tingivat kõneviisi (näide 152).

(152) — За встречу! И чтоб *не последняя*... Две пары отрешенно танцевали между столиками.

"Meie kohtumise terviseks! Ja et see *viimaseks ei jääks*..." Kaks paari tantsis äraolevalt laudade vahel.

Eitava tähenduse rõhutamiseks venekeelses lauses kasutatakse korduvat eituspartiklit *ни*, eestikeelne tõlge koosneb kindla kõneviisi oleviku eitavast vormist ja sidendist *mitte*, tähenduse rõhutamiseks pannakse umbmäärane asesõna *ühtegi* ja omadussõna *ainus ki*-liitega. Lauses kasutatakse kindla kõneviisi täimineviku eitavat vormi koos eituspartikliga *ei* (näide 153).

(153) Мне тридцать четыре года, и *ни одного, ни единого* беззаботного дня...

Ma olen kolmekümne nelja aastane ja mul *pole olnud ühtegi, mitte ainsatki* muretut päeva...

4.5. Eituspartiklid *ne* ja *nu* koos asesõnadega

Venekeelsetes lausetes esines eitus koos asesõnaga 33 korda, nende tõlked eesti keelde moodustavad 8 allrühma (tabel 14):

Tabel 14. Venekeelsete asesõnade eestikeelsete tõlkevariantide liigitus.

	Näidete arv
Kokku:	33
Kindla kõneviisi oleviku eitav vorm	12
Jaatav tõlge	7
Sidend <i>mitte</i>	4
Kindla kõneviisi lihtmineviku eitav vorm	3
Eitav partikkel <i>ei</i> , <i>vaid</i>	2
Eitav sidend <i>ega</i>	1
<i>ei...</i> , <i>ega</i>	1
Sidend <i>mitte</i> , <i>vaid</i>	1
Sidesõna <i>kuid</i>	1

Venekeelne seesõna on tõlgitud eesti keelde verbi *olema* kindla kõneviisi oleviku lühikese eitava vormi ja asesõna *midagi* abil. Eestikeelset lauset ei saa moodustada ilma verbita, seetõttu lauses esineb verb *olema*, verbi oleviku vorm valiti, et kogu lause oleks oleviku vormis (näide 154).

(154) — Еще *ne* такое бывает, — сказал Жбанков, — давайте выпьем!
"See *pole* veel *midagi*. "rahustas Žbankov," võtame pisut!"

Vene keeles kasutatakse eitust ka jaatava tähendusega, lauses (155) on väljend *еще не то бывает*, mille tähendus on, et juhtub veel hullemaidki asju. Eesti keelde on see tõlgitud jaatava kõneliigi abil, sest eesti keel eelistab jaatavat kõneliiki.

(155) — Еще *ne* то бывает, — воодушевился Жбанков, — я расскажу, как один повесился...
"Hullemaidki asju on ette tulnud," läks Žbankov hoogu," ma räägin teile, kuidas üks sell enda üles poos..."

Näide (156) on tõlgitud eesti keelde sõnasõnaliselt, seal esineb nii vene kui ka eesti keeles eituspartikkel ja asesõna. Eestikeelses tõlkes kasutatakse partiklit *mitte*, sest edasi järgneb pronoomen, pronoomenitega kasutatakse partiklit *mitte*.

(156) — Когда я вам грубил? - *He мне*. Вы охраняли заключенных...
"Millal ma teie vastu toores olin?" "*Mitte minu vastu*. Te hoidsite vange..."

Näited (157) ja (158) sisaldavad venekeelset eitavat partiklit koos eessõna ja asesõnaga, seetõttu et partikli ja asesõna vahel on eessõna, partikkel ja asesõna kirjutatakse eraldi. Eesti keelde tõlgitakse need verbi *olema* kindla kõneviisi lihtmineviku eitava vormi abil. Näide (157) sisaldab verbi *olema* lühivormi koos asesõnaga *miski*.

(157) Буш опустился до последней степени. Говорить нам было *не о чем*.
Buš oli lõplikult alla käinud. Rääkida *polnud* enam *millestki*.

Näites (158) on venekeeles tekstis eituspartikkel *ни* koos eessõna ja asesõnaga, see fraas on tõlgitud eituspartikli *ei* ja verbi *olema* kindla kõneviisi lihtmineviku eitava vormi abil.

(158) Лошади тут *ни при чем*.
Hobused *ei olnud* asjasse segatud.

Vene keeles kasutatakse vastanduse näitamiseks sidendit *a*, lause eestikeelne tõlge sisaldab verbi *olema* kindla kõneviisi oleviku eitavat vormi ja sidendit *vaid* (näide 159).

(159) За подавляемое чувство радости: "Умер *не ты, а* другой".
Mahasurutud rõõmu pärast, et see *pole* sina, *vaid* keegi teine.

Venekeelne lause eituspartikli ja asesõnaga on tõlgitud eesti keelde eitava sidendi *ega* abil. Eestikeelses lauses on vene eitus tõlgitud sidendi *ega* abil, siin *ega* sidend on võrdne *ja ei* sidendile, huvitav on see, et kaks venekeelset lauset on tõlgitud eesti keelde ühe lausega, sest esimene lause selgitab teise lause tähendust (näide 160).

(160) Старуха железная оказалась. *He то что* в обморок...
"Vanamutt oli nagu raudnael *ega* mõelnudki minestusse langeda..."

Venekeelses lauses (161) kasutatakse korduvalt eituspartiklit *не* koos asesõnaga *этом*, selline konstruktsioon on tõlgitud eesti keelde sidendiga *ei...*, *ega* koos asesõnaga *seda*.

(161) И тут я подумал: ох, если бы *не этот* райком, *не эта* взбесившаяся корова!..

Mina aga mõtlesin, et küll oleks tore, kui ei oleks *ei seda* rajoonikomiteed *ega seda* lolliks läinud lehma!...

Venekeelses lauses (162) on jälle konstruksioon *не ..., а ...*, see on tõlgitud eesti keelde partikli *mitte* ja sidendi *vaid* abil. Sidesõna *vaid* väljendab korrigeerivat vastandust, mis seob eitava eesliikme (mis oli esitatud partikliga *mitte*) jaatava järelliikmega. (EKS 2017: 620)

(162) — Нет, — сказал я, — у меня джемпер. — *Не сию минуту, а* дома. — У меня вообще нет костюма, — говорю.

"Ei ole, "ütlesin ma," mul on sviiter." "*Mitte* praegu, *vaid* kodus." "Mul polegi ülikonda," vastasin mina.

Venekeelne lause eitava partikli ja asesõnaga on tõlgitud eesti keelde sidesõna *vaid* abil. Eestikeelne tõlge sisaldab vastandavat sidendit *vaid*, asesõna *igati* ja verbi *andma* kindla kõneviisi ennemineviku eitavat vormi, huvitav, et venekeelses lauses eitusega on ainult asesõna, eestikeelses tõlkes eitav on verb (näide 163).

(163) Женщины любят только мерзавцев, это всем известно. Однако быть мерзавцем *не каждому* дано.

Naised armastavad ainult kaabakaid, seda teab igaüks. *Kuid igaühele ei ole antud* olla kaabakas.

4.6. Eituspartiklid *he* ja *hu* koos määrsõnadega

Lauseid, kus vene keeles kasutatakse eituspartiklit *he*, *hu* koos määrsõnaga, oli kokku 33, nende tõlked eesti keelde on jagunenud 8 allrühmaks (tabel 15).

Tabel 15. Venekeelsete määrsõnade eestikeelsete tõlkevariantide liigitus.

	Näidete arv
Kokku:	33
Kindla kõneviisi oleviku eitav vorm	12
Jaataav tõlge	7
Partikkel <i>mitte</i>	3
Kindla kõneviisi lihtmineviku eitav vorm	3
Eitav partikkel <i>ega</i>	2
Tingiva kõneviisi oleviku eitav vorm	2
Sidend <i>mitte</i> , <i>vaid</i>	2
Eitav partikkel <i>ei</i> , <i>vaid</i>	1
Kindla kõneviisi ennemineviku eitav vorm	1

Eesti keeles on palju verbe, mille abil saab väljendada palju infot ilma lisaõnata. Venekeelses lauses (164) on määrsõna eituspartikliga *ei*, eesti keeles selle asemel kasutatakse eitavat partiklit *ei* koos verbi kindla kõneviisi oleviku eitava vormi ja nimisõnaga *abielus* mille tähendus on sarnane venekeelsele konstruktsioonile.

(164) Просто девушки *не замужем*.
Lihtsalt neiuks *ei ole abielus*.

Vene keeles kasutatakse eitust rõhutamise eesmärgil, võib-olla seetõttu eelistatakse rohkem eitavat kõneliiki kui eesti keeles. Lause (165) sisaldab vene keeles eituspartiklit koos määrsõnaga, aga eesti keelde on see tõlgitud jaatava määrsõna abil.

(165) Зарабатывал я теперь *не меньше* двухсот пятидесяти рублей.
Nüüd teenisin ma *vähemalt* kakssada viiskümmend rubla kuus.

Näites (166) on antud dialoog, kus on lakooniline vastus eitussõna *he* ja määrsõnaga, mille tähendus on omaduse puudus. Üldküsilause eitavates lakoonilises vastuslauses

kasutatakse partiklit *mitte*, kui lauses puudub verb, ilma eitava partiklita on lause ebakorrektne.

(166) — Ты — аморальный человек? — спросила она. - *He совсем.* - Значит — отказываешься?

"Kas sa oled amoraalne inimene?" küsis ta. "*Mitte päriselt*" "Nii et sa pole nõus?"

Venekeelses näites (167) on eituspartikkel koos määrsõnaga ja omadussõnaga (eituspartikkel kuulub määrsõna juurde ja see konstruktsioon kuulub omadussõna juurde). Eitav määrsõna on tõlgitud eesti keelde verbi *olema* kindla kõneviisi lihtmineviku eitava lühivormi abil. Lause struktuur on vene ja eesti keeles sarnane.

(167) Вижу, сидит *не очень трезвый* фотокорреспондент Жбанков.

Silmasin fotograaf Žbankovi, kes *polnud* just kuigi *kaine*.

Venekeelne väljend *не так уж много* tugevdab eitust lauses, eesti keelde on see konstruktsioon tõlgitud partikli *ega* ja eitusõna *ei* abil koos verbi *olema* kindla kõneviisi oleviku eitava vormiga. (näide 168)

(168) — Сколько же вам лет? - *Не так уж много*, сорок пять.

"Kui vana te siis olete?" "*Ega* ma *kuigi vana ei ole*, nelikümmend viis. "

Venekeelne lause (169) eituspartikliga *не* ja määrsõnaga on edastatud eesti keelde verbi tingiva kõneviisi eitava vormi abil, see on tehtud seetõttu, et lausel on suhtluseesmärk väljendada ebareaalsust, kui midagi ei toimu.

(169) — А как же?! — сказал мой друг. - Иначе *не по-христиански*.

"Iseenesest mõista!" imestas mu sõber. "Muidu justkui *polekski ristiinimesed*."

Venekeelne lause (170) sisaldab vastandust sidendiga *а*, mida tõlgitakse eesti keelde konstruktsiooniga: eitav partikkel *ei* verbi kindla kõneviisi eitava vormiga + sidend *vaid*. Selles näites kasutatakse tõlkes eituspartiklit *ei*, verbi *olema* kindla kõneviisi lihtmineviku vormis ning omadussõna ja sidendit *vaid* koos teise omadussõnaga.

(170) Значит, его преимущества таились *внутри*, *а не снаружи*.

See näitas, et tema väärtus *ei olnud väline*, *vaid sisemine*.

Näide (171) on sarnane näitega (170), aga lause (171) on tavalisem kasutamise poolest, siin esineb tõlkes sidend *mitte ...*, *vaid ...*, selle konstruktsiooni tõlge on seotud sellega, et venekeelses lauses on konstruktsioon *не ...*, *а ...*, mis väljendab vastandusseost lauses.

(171) И вот он решил повеситься. *Не совсем, а фиктивно.*

Siis võttis mees pähe, et poob enda üles. *Mitte päriselt* muidugi, *vaid* niisama.

Venekeelne eitav määrsõna on tõlgitud eesti keelde ühendverbi kindla kõneviisi täismineviku eitava vormi abil, täisminevikku kasutati seetõttu, et protsess, millest tuleb juttu, kestab ka praeguse hetkeni (näide 172).

(172) — А, Лена, жена Бори Штейна. Действительно, ее с мая *не видно...*

"Ah soo, Leena, Boriss Šteini naine. Tõepoolest, teda *pole* maikuust saadik *näha olnud...*"

4.7. Eitavad predikatiivid *нет, нельзя, невозможно*

Predikatiiv (vene keeles nimetatakse ka *безличный предикатив, категорией состояния*) on sõna, mis markeerib staatilist seisundit, esineb lauses öeldise funktsioonis. (VKG)

Venekeelseid lauseid predikatiiviga *нет* oli romaanis “Kompromiss” 66, nende tõlked eesti keelde moodustavad 8 allrühma (tabel 16):

Tabel 16. Venekeelsete predikatiivi *нет* eestikeelsete tõlkevariantide liigitus.

	Näidete arv
Kokku:	66
Kindla kõneviisi oleviku eitav vorm	39
Eitav partikkel <i>ei, ega</i>	10
Eitav partikkel <i>ei</i>	9
Eitav partikkel <i>mitte</i>	3
Jaatav tõlge	2
Kindla kõneviisi täismineviku eitav vorm	2
Kindla kõneviisi lihtmineviku eitav vorm	1

Predikatiivi *нет* otsetõlge vene keelest eesti keelde on eituspartikkel *ei*, kuigi sõltuvalt lause semantikast ja grammatikast on veel palju võimalusi teisiti tõlkida seda predikatiivi eesti keelde. Näiteks näitelausetes (173) ja (174) on see edasi antud eesti keelde verbi kindla kõneviisi oleviku eitava vormiga. Näites (173) toob predikatiiv *нет* puudumise tähendust ning eesti keeles kasutatakse lühidat varianti verbi *olema* eitavast vormist (*pole*).

(173) Очень интересно... Может, и озер там *нет*? Знаменитых швейцарских озер?!

Väga huvitav... Võibolla *pole* seal ka järvi? Kuulsaid Šveitsi järvi?!"

Lauses (174) on venekeelne fraseologism *чего нет, того нет*, mille eestikeelne tõlkevaste on sõnasõnaline *mida pole, seda pole*. Fraseologismi tähendus ja kasutamisharjumused on nii vene kui ka eesti keeles väga lähedased.

(174) — Вот еврейского царизма действительно не было, — заметил Фима,
— *чего нет, того нет.*

"Vaata juutidel pole tõesti tsarismi olnud." märkis Fima, "*mida pole, seda pole.*"

Lause (175) näitab huvitavat juhtu, tavaliselt lauseeituse korral pole eraldi- ja kaasvaatluse eristust, seetõttu sidesõnavalik on juhuslik. Kui fookustatakse rindtarind, siis eraldivaatlus tuleb esile, sel juhul kasutatakse rindtarindi ees eituspartiklit *ei* (kasutatakse paarsidendit *ei ... ega*).

(175) И если забыт, то что же вынудило меня шесть лет спустя написать:"
В этой повести *нет* ангелов и *нет* злодеев...

Ja kui see on ununenud, mis sundis mind siis kuus aastat hiljem kirjutama: "Selles loos *ei ole ei* ingleid *ega* paharette..."

Kõige tavalisem predikatiivi *нет* kasutamisuht on vastuslausena üldküsimusele, eesti keeles predikatiivi *нет* vaste on kas lihtsalt sõna *ei* või eituspartikkel koos eitavas vormis verbiga, mis esines küsimuses. Näites (176) kasutatakse eesti tõlkes ainult partiklit *ei*, selline valik oli tehtud seetõttu, et tekstis on vestlus ning kõnekeeles eelistatakse kasutada kõige lühemat ja lihtsamat konstruktsiooni.

(176) — Вы знали его? — спросил редактор. — *Нет*, — говорю.
"Kas te tundsite teda?" küsis toimetaja. "*Ei*," vastasin mina.

Lakooniline vastuslause on näites (177), eesti keeles koos pronoomeniga kasutatakse *mitte*-partiklit ja tähenduse rõhutamiseks pannakse see partikkel lause lõppu.

(177) Это не значит, что он должен выкрикивать политические лозунги.
Вовсе *нет*. Достаточно сдержанного уважительного поздравления.
See ei tähenda, et ta peaks poliitilisi loosungeid hõikama. Sugugi *mitte*.
Tagasihoidlikust lugupidavast õnnitlusest oleks küll.

Väljend *нет ли* koosneb kahest osast: esimene on predikatiiv *нет* ja teine asesõna *ли*, mida kasutatakse küsivates ja eitavates lausetes. Näited (178) ja (179) on küsilause, kuigi tõlgitud on nad erinevalt. Lause (178) on tõlgitud eesti keelde *kas*- küsisõna ja verbi *olema* oleviku jaatava vormi abil, seda võiks nimetada otsetõlkeks.

(178) — *Нет ли у тебя* в поле зрения интересного человека?
"Kas *sinu* vaateväljas on mõnd huvitavat inimest? "

Näide (179) on edasi antud ainult verbi *olema* oleviku jaatava vormi abil, niisugune küsilause konstruktsioon esineb võrreldes *kas*-lausetega harvemini, eriti harva kasutatakse kirjakeeles, kõnes on see rohkem levinud.

(179) — Встреча с интересным человеком. *Нет ли у тебя* подходящей кандидатуры?

"Kohtumine huvitava inimesega. *On sul* sobivat kandidaati?"

Üks eesti keele täismineviku kasutusejuht on olukord, millal kõnehetkele järgnevat tegevust vaadeldakse mingi hilisema vaatlushetke seisukohalt. Näites (180) on situatsioon, kus kõneleja räägib tulevikust, kuigi sellel tulevikul on mingi eeldus.

(180) — Статистика показывает, когда *нет обрезания*, чаще рак шейки матки.

"Statistika ütleb, et kui *pole* ümber lõigatud, tuleb tihti emakakaela vähk.

Romaani tekstis oli ainult üks näide, kus eestikeelses tõlkes esines verb kindla kõneviisi lihtmineviku eitavas vormis. Selline valik oli tehtud seetõttu, et vastus koostatakse küsimuse baasil, kui küsilauses oli kasutatud lihtminevikku, siis vastus pidi olema ka kindla kõneviisi lihtmineviku vormis (näide 181).

(181) — Не разбудила? — *Нет*, — говорю, — хуже...

"Ega ma sind üles ei ajanud?" "*Ei ajanud*," ütlesin ma," palju hullem..."

Dovlatovi romaanis "Kompromiss" esines veel predikatiiv *нельзя*, seda on autor kasutanud 7 korda. Kõik need näited olid tõlgitud eesti keelde kindla kõneviisi oleviku abil.

Predikatiiv *нельзя* näitab võimaluse või loa puudumist, seetõttu näide (182) on tõlgitud eesti keelse verbi *tohtima* eitava vormi abil ja näide (183) verbi *võima* eitava vormiga. Esimeses näites (182) on kirjutatud sellest, kellenä ei saa olla samaaegselt, ja teises (183) on küsimus, kus küsitakse luba.

(182) *Нельзя* быть одновременно евреем и пьяницей. Хулиганом и беспартийным...

Ei tohi olla samal ajal juut ja joodik või huligaan ja parteitu...

(183) — Вы перечисляете страны... - *Разве нельзя?* - Можно и нужно.

"Te loetlete riike..." "*Kas ei või?*" "Võib ja peab.

Lauseid vene predikatiiviga *невозможно* oli tekstis 6, nende tõlked eesti keelde moodustavad 3 allrühma (tabel 17):

Tabel 17. Venekeelsete predikatiivi *невозможно* eestikeelsete tõlkevariantide liigitus.

	Näidete arv
Kokku:	6
<i>tu</i> -vorm (<i>võimatu</i>)	3
Kindla kõneviisi lihtmineviku eitav vorm	2
Kindla kõneviisi oleviku eitav vorm	1

Predikatiivi *невозможно* tõlge on *võimatu*, siit järgneb *tu*-vormi (*võimatu*) kasutamine näites (184) koos verbi *olema* kindla kõneviisi jaatava vormiga, selle konstruktsiooni sünonüüm on verbi *olema* kindla kõneviisi eitav vorm ja omadussõna *võimalik*, tähtis on see, et üks komponent pidi olema eitavas kõneliigis (kas eitav partikkel *ei* + verbi eitav vorm või *tu*-vorm).

(184) Туронок расстроился и говорит: — С вами *невозможно* дело иметь...
Turonok läks tujust ära ja ütles: "Teiega *on võimatu* asju ajada..."

Näites (185) väljendab predikatiiv *невозможно* tegevust, millega ei õnnestu objekti panna, seetõttu tõlkes kasutati verbi *saama* kindla kõneviisi lihtmineviku eitavat vormi.

(185) От кофе легче не стало. О еде *невозможно* было и думать.
Kohv kergendust ei toonud. Söögile *ei saanud* mõeldagi.

Eestikeelse lause struktuur nõuab verbi, ilma verbita lauset moodustada ei saa. Näites (186) verbi *olema* kindla kõneviisi oleviku eitav vorm esineb koos omadussõnaga *võimalik*, selle väljendi tähendus on sarnane otsetõlkele *võimatu*. Huvitav on see, et venekeelses lauses on verb *kuulama*, kuigi eesti keeles on vastupidi verb *rääkima*. Lause tähendus natuke erineb, aga see ei mõjuta üldist semantikat.

(186) — Неплохо бы и его выслушать. - Слушать его *невозможно*.
"Poleks paha ka temaga rääkida." "Temaga *pole võimalik* rääkida."

4.8. Eituspartiklid *ne* ja *nu* koos teiste sõnaliikidega

Vene keele laused eituspartikli *ne* ja sidesõnaga moodustavad kolm allrühma (tabel 18).

Tabel 18. Venekeelsete eituspartikli *ne* ja sidesõna eestikeelsete tõlkevariantide liigitus.

	Näidete arv
Kokku:	6
Jaatav tõlge	3
Kindla kõneviisi oleviku eitav vorm	2
Kindla kõneviisi lihtmineiku eitav vorm	1

Korduv sidesõna *ne to...*, *ne to* tähendab kõneleja kahtlust kahe variandi vahel. Eesti keeles puudub sama tähendusega sidend, kuid keeles on muu võimalus väljendada sama mõtet, näiteks rühmsidendi *kas ... või* abil (sellise konstruktsiooni eesmärk on esile tõsta rinnastuse sisulist markeeritust, sel juhul vastandusseost, ning tähendus on alternatiivi olemasolu rõhutamine) (EKG II 1993: 220). Vene keeles kasutatakse eitavat kõneliiki, eesti keeles jaatavat (näide 187).

(187) Я заметил, что Эви поглядывает на меня. *He to* с испугом, *ne to* с уважением.

Märkasin, et Evi heidab mulle pilke. *Kas* siis hirmu *või* austusega.

Näide (188) näitab, kuidas keelte struktuurid erinevad teineteisest. Venekeelne näide sisaldab mõtet, et *paljud kirjutavad mitte seda, mis on olemas*, aga eesti keelele on see konstruktsioon võõrapärane, seetõttu on tõlkija lause niimoodi ümber sõnastanud, et lause info on nüüd sellest, millest inimesed kirjutavad. Ümbersõnastamine on tehtud verbi kindla kõneviisi oleviku eitava vormi abil.

(188) — Я знаю, что ты сказал про газету. Многие пишут *ne to* самое, что есть. Я так не люблю.

"Ma saan aru, mida sa lehe kohta ütlesid. Paljud kirjutavad sellest, mida *pole*. Mulle see ei meeldi."

Näide (189) on väga huvitav, sest venekeelses lauses *не то чтобы* toob ebamäärasust, eesti keeles selle asemel pannakse verb kindla kõneviisi lihtmineviku eitavasse vormi. Kui võrrelda vene ja eesti lauseid, siis eesti lause on konkreetsema tähendusega.

(189) Хлопина *не то чтобы* любила выпить.
Hlopina *ei olnud* mingi viinanina.

Lauseid, kus esinevad eituspartiklid *не, ни* koos arvsõnaga, oli 3. Üks lause on tõlgitud eesti keelde kindla kõneviisi oleviku eitava vormi abil, ühes lauses on kasutatud jaatavat tõlget ja ühes lauses on olemas verb eitavas vormis koos sidendiga *mitte*.

Näites (190) esineb eituspartikkel *не* koos arvsõnaga, lauses puudub verb, kuigi see ei sega arusaamist, eesti keeles ei saa moodustada korralikku lauset ilma verbita, seetõttu näide (190) on tõlgitud eesti keelde verbi kindla kõneviisi oleviku eitava vormi abil.

(190) — Нет, — говорю, — хуже... - Ты *не один?* - Один.
"Ei ajanud," ütlesin ma, "palju hullem..." "Sa *pole üks?*" "Olen küll".

Lause (191) näitab jälle keelte erinevusi, vene keeles kasutatakse abisõna *чуть ли не* (mis sisaldab oma struktuuris eitust), millel on ebakindluse tähendus. Eesti keelde tõlgitakse see jaatava kõneliigi abil, ning väljendi tähendus on sarnane sõnale *umbes*.

(191) Фотокорам раздали японские камеры, стоимостью *чуть ли не пять тысяч*.
Fotograafidele jagati Jaapani fotoaparaate, mis maksid *peaaegu viis tuhat*.

Venekeelses näites on korduv eituspartikkel *ни* koos omadussõna ja arvsõnaga. Partiklit *ни* kasutatakse eitava tähenduse rõhutamiseks. Eestikeelses lauses on kasutatud eitavat verbi *pole olnud* koos asesõnaga *ühtegi* ja rõhupartiklit *mitte* enne omadussõna *ainsatki*, partiklit *mitte* selles näites kasutatakse rõhutamiseks (näide 192).

(192) Мне тридцать четыре года, и *ни одного, ни единого* беззаботного дня...
Ma olen kolmekümne nelja aastane ja mul *pole olnud ühtegi, mitte ainsatki* muretut päeva...

Tabel 19. Uurimistöö arvulised tulemused.

Tabelisse 19 on koondatud kogu uurimismaterjali arvulised tulemused: tabeli ülemine rida näitab venekeelse materjali andmeid, tabeli põhiosas on esitatud eestikeelsete tõlkevastete andmed.

	tulevik (29)	olevik (114)	minevik (159)	käskiv (53)	tingiv (5)	infinitiv (19)	kesksõna (9)	des-vorm (9)	nimisõna (42)	omadussõna (20)	asesõna (32)	määrsõna (33)	Нет (66)	Нелъзя (7)	невозможно (6)	sideid (6)	arvsõna (3)	612	%
k.k. olevik	25	96	6	3		5	2		23	11	12	12	39	7	1	2	1	245	40
k.k. lihtmin.		8	87	1	1	3	3	1	5	2	3	3	1		2	1		121	20
jaatus		7	25	2		2	1		6	2	7	7	2			3	1	65	11
käskiv k.				45		1			1									47	7,7
tingiv k. olevik	2		8	1	3	6			3	1		2						26	4,3
k.k. täismin.			16				2						2					20	3,3
mitte		1				1			2		4	3	3					14	2,3
partikkel ega	2		5						1	2	1	2						13	2,1
ei... ega			2								1		10					13	2,1
mata-vorm			5	1	1		1	5										13	2,1
ei													9					9	1,5
k.k. ennemin.		1	5									1						7	1,1
ei..., vaid...									1		2	1						4	0,7
mitte..., vaid										1	1	2						4	0,7
tu-vorm															3			3	0,5
ilma + ilmaütlev								2										2	0,3
kuid								1			1							2	0,3
ei..., mitte ...										1							1	2	0,3
kaudne k.		1																1	0,2
Tingiv k. üldmin.						1												1	0,2

Kokkuvõte

Magistritöö eesmärgiks oli anda ülevaade kontrastiivse analüüsi võimalustest, kirjeldada eituse väljendusviise eesti ja vene keeles, selgitada, mis on tõlkimine ja missuguseid tõlkestrateegiaid on olemas, leida eitavate verbivormide näiteid vene keele rahvuskorpusest ning rühmitada neid, andmete põhjal teha järeldusi, kuidas tõlgitakse vene keele eituse viisid eesti keelde.

Töö koosneb neljast suurest peatükist. Esimeses peatükis anti ülevaade kontrastiivsest analüüsist, selle analüüsi ajaloost, toodi välja kontrastiivse analüüsi tulemuste praktilised kasutamisevõimalused ja kirjeldati, missugused bakalaureuse- ja magistritööd on tehtud Tartu Ülikoolis kontrastiivse analüüsi põhjal.

Teine peatükk on jagatud kaheks allpeatükiks. Esimeses allpeatükis anti eesti keele eitusviiside teoreetiline ülevaade. Eitust võib eesti keeles jagada kolmeks rühmaks: eitav verbivorm (nt *ei kirjuta*), eitavad ase- ja määrsõnad (nt *mitte keegi*, *mitte miski*), eitavad sidendid (nt *mitte...*, *vaid*) ning liiteline eitus (nt *ebakindel*), kuhu kuulub ka ilmaütlev kääne (*kirjutamata*).

Teises allpeatükis uuriti eituse väljendamise võimalusi vene keeles. Vene keeles vormistatakse eitus eitavate asesõnade (nt *никто*, *ничто*), eituspartiklite *не* ja *ни* või predikatiivide *нет*, *нельзя*, *невозможно*, *немыслимо* abil. Verbis väljendatakse vene keeles eitust partikli *не* ja jaatava verbivormi abil (nt *не пишешь*), eraldi eitavat verbivormi vene keeles ei ole.

Kolmas peatükk räägib tõlkimisest üldiselt. Selles selgitatakse tõlkimise mõistet ning antakse ülevaade kahest põhilisest tõlkimise strateegiast: kodustamise (lähteteksti taandamine sihtkultuuri väärtustele) ja võõrapärastamise (võõraste elementide ülekandmine sihtteksti) strateegiast.

Neljas peatükk koosneb kaheksast allpeatükist, kus on toodud lauseid venekeelsete eitavate partiklite *не* ja *ни* kasutamisest koos erinevate sõnaliikidega ja nende lausete tõlked eesti keelde. Dovlatovi romaanis "Kompromiss" esines eitus eraldi sõnana koos verbide, nimi-, omadus-, ase-, arv- ja määrsõna, sidendiga ning predikatiivid *нет*,

нельзя, невозможно. 467 näitelausest on tõlgitud eesti keelde eitava partikli *ei* ja eitava verbivormiga. See on seotud sellega, et eestikeelne lause esineb väga harva ilma verbita ning eitus ei saa esineda koos teiste sõnaliikidega (vene keeles on see võimalik).

Tõlketekstis kasutatakse vene eituse tõlkimisel eesti keelde kõige rohkem kindla kõneviisi oleviku eitavat vormi (umbes 40% kõigest näidetest). Eesti keeles kasutatakse oleviku aega nii oleviku kui ka tuleviku väljendamiseks, sest grammatiliselt eesti keeles tuleviku aega ei esine. Tõlkija kasutas ka palju kindla kõneviisi lihtmineviku eitavat vormi (umbes 20% näidetest), kirjanduses kasutatakse jutustamises kindla kõneviisi lihtmineviku vormi. Tõlkimisprotsessis peab sihttekst olema sisuliselt, stiililiselt ja lausestruktuuri poolest võimalikult sarnane lähtetekstile, seetõttu kasutatakse sama grammatilist vormi nagu lähtekeeles, kui nad on olemas sihkeeles.

11% venekeelsetest lausetest on edastatud eesti keelde eitava kõneliigi asemel jaatava kõneliigi abil. Seda võib seostada sellega, et vene keeles laused, kus on grammatiline eitus, mitte alati oma semantikas ei sisalda eitust, näiteks vene keeles väljendatakse palveid tihti eitava struktuuri abil.

Töö tulemused kinnitasid sissejuhatuses toodud hüpoteesi:

- Vene keele struktuur võimaldab kasutada eitavat partiklit koos erinevate sõnaliikidega, eesti keeles esineb eituspartikkel tavaliselt koos verbi eitava vormiga.
- Tõlkimise protsessis eelistatakse sihtkeeles kasutada sama grammatilist konstruktsiooni nagu oli lähtekeeles.
- Vene keel kasutab rohkem eitust kui eesti keel, vene keeles kasutatakse eitust pöördumises, palvates ja viisakuskäitumises, eesti keeles selle asemel kasutatakse jaatavat kõneliiki (laused *kas*-küsisõnaga).

Kirjandus

Chesterman, Andrew 1998. Contrastive functional analysis. – Pragmatics & Beyond. New Series. Andreas H. Jucker (ed.). Amsterdam: John Benjamins.

EKG II 1993 = Ereht, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

EKK = Ereht, Mati, Tiiu Ereht, Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

EKS = Eesti keele süntaks 2017. Toimetanud Mati Ereht ja Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat; <http://www.eki.ee/dict/ekss/>. Vaadatud 06.05.2018.

Eslon, Pihlak 1993 = Эслон П., А. Пихлак 1993. Вид и время (сопоставительный очерк). Таллинн.

Hennoste, Tiit 2009. *Ei ole ja pole* kasutus suulises spontaanses eesti keeles. – ESA 54 (2008), 72–93.

House, Julian 2002. Universality versus culture specificity in translation. In: Riccardi, Alessandra 2002 (eds.). Translation Studies. Perspectives on an Emerging Discipline. United Kingdom: Cambridge University Press. 92–110.

Häkkinen, Kaisa 1987. Kontrastiivisesta tutkimuksesta. – Kontrastiivista kielentutkimusta I. Toim. Mauno Koski. Turku, 5–24.

Häkkinen, Kaisa 2007. Keeleteaduse alused. Eesti Keele Sihtasutus. Toim. Maria-Maren Sepper. Tõlk. Kullo Vende. Tallinn: AS Pakett.

Jartseva 1981 = Ярцева, Виктория 1981. Контрастивная грамматика. Москва: издательство «Наука».

Järventausta, Marja 2013. Kontrastiivinen tutkimus vertailevan kielentutkimuksen kentässä. – Kielten vertailun metodiikka. Toim. Leena Kolehmainen, Matti Miestamo, Taru Nordlund. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 96–134.

Kaldjärv, Klaarika 2007. Autor, jutustaja, tõlkija. Borgese autofoktsioonid eesti keeles. Doktoritöö: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kalinina = Калинина, Алевтина. Семантика двойного отрицания. http://old.kpfu.ru/science/news/lingv_97/n3.htm. Vaadatud 13.05.2018.

Karlsson, Fred 2002. Üldkeeleteadus. Tõlkinud ja kohandanud Renate Pajusalu, Jüri Valge ja Ilona Tragel. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Kerge, Krista 2001. Eesti süntaks keeleõppe praktikule. Tallinn: TEA Kirjastus.

Kitsnik, Mare 2007. Õppijakeele uurimise ja arendamise võimalusi Eesti vahekeele korpuse põhjal (eituse väljendamise näitel). Magistritöö. Tallinna Ülikool, üld- ja rakenduslingvistika õppetool.

Külmoja jt 2003 = Külmoja, Irina, Eda Vaigla, Maie Soll 2003. Краткий справочник по контрастивной грамматике эстонского и русского языков. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Langemets, Margit 2003. Leksikoloogia. Emakeele Seltsi aastaraamat 48. Koostanud Mati Ereht. Tallinn, 98–134.

Lašina, Aleksandra 2016. Eituse väljendamine eesti ja vene keeles. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool Eesti keele võõrkeelena osakond.

Loogus, Terje 2008. Kultur im Spannungsfeld translatorischer Entscheidungen. Probleme und Konflikte. Berlin: Saxa.

LVG 1989 = Краткая русская грамматика 1989. Под редакцией Н.Ю.Шведовой, В.В.Лопатина. Москва: «Русский язык».

Naumova = Наумова, Ирина 2014. Морфология простым языком.
file:///C:/Users/%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD
%D0%B4%D1%80%D0%B0-1/Downloads/Morfologija_prostym_jazykom.pdf.

Oljhova = Ольхова, Л. 2004. Как сказать «нет». Выражение отрицания в русском языке. Санкт-Петербург: «Златоуст».

Paducheva = Падучева, Елена 2013. Русское отрицательное предложение. Москва: Языки славянской культуры.

Pool, Raili 2005. Täis- ja osasihitis kõrgtasemel eesti keelt teise keelena kõnelejate kirjalikus keelekasutuses. – Teine keel. Uurimusi eesti keele kui teise keele omandamisest. Toim. R. Pool. Tartu Ülikooli eesti keele (võõrkeelena) õppetooli toimetised 5. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 8–74.

Pool, Raili, Helle Metslang 2014. Языковые средства передачи событий временного плана будущего в работах русских студентов на эстонском языке. Acta Slavica Estonica V, 297–311.

Päll jt 1962 = Päll, Eduard, Eliza Totsel, Gvidan Tukumtsev 1962. Eesti ja vene keele kõrvutav grammatika. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjandus.

Sang, Joel 1983. Eitus eesti keeles. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.

SciCenter = SciCenter.Online; <http://scicenter.online/russkiy-yazyik-scicenter/otritsatelnyie-mestoimeniya-predlojeniya-169851.html>. Vaadatud 17.05.2018.

SciHouse = Электронная библиотека Sci.House; <https://sci.house/russkiy-yazyik-scibook/bezudarnyie-chastitsyi-36371.html>. Vaadatud 18.05.2018.

Sidorova 2001 = Сидорова, Елена 2001. Различие частиц *не* и *ни* как одна из проблем грамматического описания русского языка. – Русская филология 12. Сборник научных работ молодых филологов. Отв. ред.: Т. Фрайман (литературоведение), О. Паликова (лингвистика). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 130–135.

Sidorova 2003 = Сидорова, Елена 2003. Выражение отрицания в современном русском языке: диссертация на соискание ученой степени magister artium по русскому языку. Tartu Ülikool Vene ja slaavi filoloogia osakond.

Sidorova 2005 = Сидорова, Елена 2005. Варьирование форм отрицания в эстонском языке сопоставительно с русским. – Русская филология 16. Сборник научных работ молодых филологов. Отв. ред.: Т. Кузовкина (литературоведение), О. Паликова (лингвистика). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 266–275.

The Rules = Правила русского языка; <http://therules.ru/vowels-13/>. Vaadatud 03.05.2018.

Torop, Peeter 1999. Tõlge ja/kui retseptsioon. Torop, Peeter (1999) Kultuurimärgid. Tartu: Ilmamaa. 16–27.

Torop, Peeter 2011. Tõlge ja kultuur. Heuremata. Humanitaarteaduslikke monograafiaid. Tallinn – Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Venuti, Lawrence 1995. The Translator's Invisibility. London/New York: Routledge

Venuti, Lawrence 2008. The Translator's Invisibility. London & New York: Routledge.

VG = Русская грамматика, Академия наук СССР, институт русского языка; <http://rusgram.narod.ru/2641-2660.html>. Vaadatud 05.05.2018.

VKG = Русская корпусная грамматика; <http://rusgram.ru/%D0%9E%D1%82%D1%80%D0%B8%D1%86%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5#2>. Vaadatud 21.05.2018.

VKRK = Vene keele rahvuskorpus (Национальный корпус русского языка) <http://www.ruscorpora.ru/search-para-et.html>. Vaadatud 05.05.2018.

Väljataga, Märt 2008. Tõlkimise teooriast ja praktikast. – Sirp nr 45. Tallinn: Kultuurileht; <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/tolkimise-teooriast-ja-praktikast/>. Vaadatud 05.05.2018.

Summary. Expressing negation in Estonian and Russian based on the materials from the national corpus of the Russian language.

This thesis aims to describe contrastive language study options and the expression of negation in the Estonian and Russian languages, determine the main manners of negation in the said languages, provide an overview of the purpose of translation and translation strategies, find examples of negation from the Russian-Estonian parallel corpus in the Russian language national corpus and categorize them, use contrastive analysis to explain the translation of particles *не* and *ни* with different parts of speech and predicatives *нет, нельзя, невозможно* from Russian to Estonian, conclude the possibilities of translating Russian negation into Estonian based on the found data.

For the analysis, the thesis employs Sergei Dovlatov's "Компромис" and its Estonian translation (by Vilma Matsov and Lembe Hiedel) which is available in the parallel corpus of national corpus of Russian (Национальный корпус русского языка <http://www.ruscorpora.ru/search-para-et.html>). Russian sentences containing negative words *не* and *ни* and predicatives *нет, нельзя, невозможно* have been looked up and Russian-Estonian sentences have been compared and analysed using contrastive analysis.

The thesis proposes the following hypotheses:

- the Russian language allows for more opportunities to use negative particles with different parts of speech than the Estonian language;
- translator prefers to use the same grammatical constructions in translation that are present in the original text, provided they exist in the target language; if not, a semantically most similar construction is applied;
- the Russian language uses more negation than the Estonian language.

The thesis is divided into four main chapters. The first describes the contrastive analysis and its history, lists the practical uses of its results, and names Bachelor's and Master's thesis of the University of Tartu which have applied this kind of analysis.

The second chapter is divided into two subsections. The first provides the theoretical overview of manners of negation in Estonian which can be divided into three groups: negative form of verb (*ei kirjuta*), negative pronouns and adverbs (*mitte keegi, mitte miski*), negative conjunctives (*mitte..., vaid*) and affixed negation (*ebakindel*) which also includes the abessive case (*kirjutamata*).

The second subsection implores the possibilities of expressing negation in Russian in which negation is formed using negative pronouns (*никто, ничто*), negative particles *не* and *ни* or predicatives *нет, нельзя, невозможно, немыслимо*. Verb negations in the Russian language are expressed with the negative particle *не* and an affirmative verb form (*не пишешь*). There is no explicit negative verb form in Russian.

The third chapter discusses translating in general, explains the term as such and provides an overview of the two main translation strategies: domestication (modifying the source text according to the values of the target culture) and foreignization (transferring foreign elements to the target text).

The fourth chapter consists of eight subsections which present sentences including Russian negative particles *не* and *ни* with other parts of speech and their translations into Estonian. Dovlatov's "Kompromiss" uses a separate negative word alongside with verbs, nouns, adjectives, pronouns, numerals, adverbs, conjunctives, and the predicatives *нет, нельзя, невозможно*. 467 example sentences have been translated into Estonian using the negative particle *ei* and a negative verb form. This is due to the fact that Estonian sentences rarely lack a verb and negation cannot present with other parts of speech (which is possible in Russian).

Russian-Estonian translations employ the negative form of indicative mood of the Estonian language to translate the Russian negation (roughly 40% of all example sentences). Estonian present is used to express both the present as well as the future, as there is no grammatical future in Estonian. However, the translator also used a lot of the

negative form of the imperfect indicative (roughly 20% of example sentences). The target text should be as close to the source text as possible by content, style, and syntax, therefore, same grammatical forms are employed in translation given they exist in the target language.

11% of Russian sentences have been translated into Estonian as affirmative instead of negative. This may be caused by the fact that grammatically negative Russian sentences are not necessarily semantically negative, for example a request in Russian is often expressed through a negative structure.

The results of the thesis confirmed the proposed hypotheses.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Aleksandra Lašina,

(sünnikuupäev: 22.04.1994)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose "Eituse väljendamine eesti ja vene keeles vene keele rahvuskorpuse materjali põhjal", mille juhendaja on Raili Pool,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 24.05.2018